

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

УРЕДНИК

Д-р ФИЛИП МЕДИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

ИЗДАВАЧ

ВЕЛИБОР ЈОНИЋ
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ

САДРЖАЈ:

- Д-р ДИМИТРИЈЕ НАЈДАНОВИЋ: ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ НАШЕ ПРОСВЕТЕ
- Д-р Р. В. ЂИСАЛОВИЋ: ПОЕЗИЈА СВЕТИСЛАВА СТЕФАНОВИЋА
- НИКОЛА РАДОЈЧИЋ: ДА ЛИ ЈЕ СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ БИО У ХИЛАНДАРУ?
- Д-р РАДИША МИТРОВИЋ: ФИЛОСОФИЈА И ПОЛИТИЧКИ ЖИВОТ

БЕЛЕШКЕ:

- ПРЕГЛЕД РАДА ОД 1941 ГОДИНЕ ДО КРАЈА АПРИЛА 1943 ГОДИНЕ У МИНИСТАРСТВУ ПРОСВЕТЕ И ВЕРА: А) У ОДЕЉЕЊУ ЗА СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ; Б) У ОДЕЉЕЊУ ЗА ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Министарство просвете — Опште одељење под I бр. 5571 од 2 априла 1942 г. издало је следећи распис:

Пошто је прва свеска „Просветног гласника” за јануар—фебруар 1942 године већ изишла из штампе, то је г. Министар просвете, под I бр. 5571 од 31 марта 1942 године, наредио: да се сва надлештва и установе у ресору Министарства просвете обавезно претплаћују на „Просветни гласник”, с тим да се претплата за 1942 годину исплаћује из кредита за канцеларијске трошкове, а да се у предлогу буџета за 1943 годину предвиди нарочити кредит за то.

У исто време г. Министар просвете је препоручио свима просветним радницима да се претплаћују на „Просветни гласник”.

Двобројем за јануар—фебруар ове године „Просветни гласник” наставља редовно излажење, које је било прекинуто ванредним и изузетним приликама у нашој земљи.

Овај наш данас једини просветно-културни, педагошки и књижевни часопис, са традицијом од скоро шест деценија, почиње нову серију под знатно промењеним околностима у нашем духовном животу, који је свим силама упућен обнови Српства и Србије. Те нове околности, у којима сви честити родољуби морају бити ангажовани за расцвет нашег српског родољубља, налажу и „Просветном гласнику” и његовим читаоцима нове и шире задатке у просвећивању и подизању културног нивоа нашег грађанина.

Имајући пред собом те нове, много шире и много значајније просветно-педагошке задатке, „Просветни гласник” даваће читаоцима, ма коме нивоу образовања они припадали, одабрано штиво из разних области науке, филозофије, педагогије, практичне примене наставе, као и расправе о најбитнијим питањима односа школе и народа, јер „Просветни гласник” има да пружи корисну лектуру свима који желе да помогну развиту и напретку српске културе и просвете. У ту сврху, редакција часописа ангажовала је за своје сараднике писце свих стручности.

Наставници свих школа у ресору Министарства просвете, чија је морална дужност да се свима моћима заложу за конструктивно подизање народне културе, биће дужни да, у делокругу свога рада и у својој околини, препоруче и шире „Просветни гласник”, тумачећи свима заинтересованима његову преко потребну поновну појаву и његов племенити циљ.

Претплата за „Просветни гласник” износи 180.— динара годишње, а појединачне свеске продају се по цени од 20.— дин. Претплата важи само за календарску годину и шаље се за целу годину. Све установе, сем народних школа, достављају претплату Државној штампарији у Београду, преко Поштанске штедионице у Београду, на чековни рачун бр. 56080, са ознаком за „Просветни гласник”. Управе народних школа шаљу претплату надлежном среском школском надзорнику, који доставља целокупну претплату за све подручне народне школе Државној штампарији истим путем као и остале установе.

Рекламације за непримљену свеску треба поднети Државној штампарији одмах чим се прими наредна свеска.

С А Д Р Ж А Ј

ПРОСВЕТНОГ ГЛАСНИКА ЗА 1943 ГОДИНУ

	Број	Страна
Велмар-Јанковић Владимир: <i>Путеви српског самосналажења</i>	11—12	397
Волф Рихард: <i>Фридрих Хелдерлин</i>	9—10	326
Главни просветни савет: <i>Мајка у нашој народној поезији</i>	5—6	189
„ „ „ : <i>Формирање Главног просветног савета и заседање I редовног састанка Великог већа</i>	11—12	383
„ „ „ : <i>Извештај о раду Просветног одбора и Министарства просвете</i>	11—12	416
„ „ „ : <i>Дискусија са радне седнице и резолуција Великог већа</i>	11—12	471
Гранић Филарет: <i>Римска држава и хр. црква до Галеријева едикта о толеранцији (311 г.)</i>	9—10	317
Грбић др Миодраг: <i>Пресловенска уметност и култура Балкана</i>	9—10	352
Драмушић Војин: <i>Државни просветни план — реферат са седнице Великог већа Гл. проsv. савета</i>	11—12	435
Ђисаловић др Р. В.: <i>Поезија Светислава Стефановића</i>	1—2	11
„ „ „ „ : <i>Сукоб два света у једној српској драми</i>	7—8	252
Јонић Велибор: <i>Говор приједом заседања Великог већа Главног просветног савета</i>	11—12	387
Кунце др Валтер: <i>Идеја о Фаусту у немачком песништву</i>	3—4	69
Лучић М. Коста: <i>Средства за умно васпитање и самоваспитање</i>	7—8	280

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

	Број	Страна
Тодор Манојловић: <i>Иконографија Христове мистерије од Ускрса до Духова</i>	9—10	344
Марковић др Р.: <i>Поводом стогодишњице смрти кнегиње Љубице</i>	5— 6	176
Милићевић Ал.: <i>Дом и школа</i>	5— 6	204
Милутиновић др Коста: <i>Први просветитељ Карађорђевог Србије</i>	3— 4	105
„ „ „ : <i>Стеван Бешевић као лирски песник</i>	9—10	372
Митриновић Драг.: <i>Недостаци нашег уметничког прегалаштва</i>	3— 4	93
„ „ : <i>Декоративни елементи архитектуре и уметност конструисања</i>	7— 8	267
Митровић др Радиша: <i>Философија и политички живот</i>	1— 2	48
Најдановић др Димитрије: <i>Основни проблеми наше просвете</i>	1— 2	1
Недић Ђ. Милан: <i>Писмо просветном скупу Великог већа Главног просветног савета</i>	11—12	395
Павловић П. Милош: <i>Васпитавање школских заједница</i>	3— 4	116
Првановић Станко: <i>О васпитању женског подмлатка</i>	7— 8	247
Радовановић В. Богољуб: <i>Писмени састави основне наставе у светлости старе и нове дидактике</i>	5— 6	196
Радовић Драгиња: <i>Кнез Милош Обреновић као државник</i>	7— 8	229
Радојчић Никола: <i>Да ли је Стефан Првовенчани био у Хиландару?</i>	1— 2	45
Соловјев др А.: <i>Правни положај српског сељака и занатлије у средњем веку</i>	3— 4	82
Станојевић А.: <i>На Великој школи у 1833—1887 г.</i>	5— 6	141
Страњаковић др. Драг. <i>Национална политика Кнеза Милоша</i>	9—10	305
Стрмшек др Павел: <i>Проблеми наше средње школе</i>	9—10	361
Џаулић Аница: <i>Змај, велики дечји песник</i>	7— 8	238

Б Е Л Е Ш К Е

	Број	Страна
Д. Г.: Хербарт као реформатор школе	3— 4	126
„ „: Обрађивање падежа	3— 4	130
„ „: Васпитање под ведрим небом у Италији	3— 4	134
„ „: Самоодговорност у немачкој омладини	9—10	379
Ђисаловић др Р. В.: Један значајан омладински роман	7— 8	302
„ „ „ „: Сеоске приповетке Душана Радића	9—10	378
Ђ. др М.: Четири савремена романа (приказ)	7— 8	299
Лучић М. Коста: Начин васпитања и самоваспитања	5— 6	223
Маркићевић др Петар: Историја Новог завета од Вл. Чакића (приказ)	7— 8	294
Министарство просвете и вера: Преглед рада у Одељењу за средње образовање	1— 2	53
„ „ „ „: Преглед рада у Одељењу за основно образовање	1— 2	62
„ „ „ „: Преглед рада у Одељењу за високо образовање и народну културу	5— 6	211
„ „ „ „: Преглед рада у Отсеку за за телесно васпитање и спор- тове	7— 8	292
Митровић др Радиша: Декарт као реформатор математике	5— 6	226

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

121541

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

УРЕДНИК:

Д-р ФИЛИП МЕДИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

ИЗДАВАЧ:

ВЕЛИБОР ЈОНИЋ,
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ

Бр. 1—2

ЈАНУАР—ФЕБРУАР 1943

ГОДИНА LIX

ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ НАШЕ ПРОСВЕТЕ

I

УВОД

1) ПРОСВЕТА КАО ОПШТЕ ЉУДСКИ ПРОБЛЕМ

На први поглед изгледа да је просвета као култура напор и остварење свечовечанског духа. Она то у крајњој линији и јесте. Али човечанство се без појединих народа не може ни замислити. Тако ни свечовечанска култура без народних културних организама. Човечанство без народа је апстракција, фикција. Човечанство и народ стоје међусобно у односу узајамног прожимања. У свим значајнијим прилозима свеопштем културном телу разазнајемо јасно народно-стваралачку типичност. Дела великана, ма на ком културном пољу, носе изразито национално обележје. Појединци никада не стварају ван оквира свог народа и његовог самониклог духовног карактера. Народни дух испољава своју културну вољу кроз изабране личности стављајући на њихове објективације своје вечите сигнатуре. То бар важи за самостално, оригинално стваралаштво.

Хтели или не, народ се према иманентној логици ствари може учланити у свечовечански културни склоп само — кроз себе; као што, с друге стране, култура васељенска и није друго него духовно-органска импликација народно-културних ликова. Где народ нема самосвојне духовне физиогномије, ту народ и не постоји. Управо, он постоји, али као вегетативни принцип. Заиста је Хегел имао право својим тврђењем, да се са гашењем духовног принципа народа гаси и он сам. Народ силази са позорнице света

и — уступа место другом народу, другом народном принципу. Дотични народ, истина, и даље биолошки остаје, али само као безоблична маса, без духа и самосвести, угашене културе.

2) НАЦИОНАЛНО-ПОЛИТИЧКИ ПРОБЛЕМ ПРОСВЕТЕ

У овом осветљењу истиче се до трагичне пластичности значај националног културно-просветног момента.

Пропаст једног народа бива искључиво са разорењем и уништењем његовог народног духовног принципа. Зато сваки духовно живи и бодри народ носи у себи неодрживу снагу, снажни метафизички нагон да очува свој дух, да се свакочасовно афирмира, да непрекидном борбом очува и ојача своје духовно ја. Народни колективни дух чини ово и несвесно, по дубоко скривеним таблицама свога назначења. Смисао је постојања државе на овом плану да ту потсвесну, културно-просветну активност народа доведе до самосвести, да је заштити, појача и стилизује. Ако је држава израз и инструменат народне политичке воље, мора да уложи све напоре, да културно-просветни нерв, свакако најживотнији у народно-просветној структури, однегује у два правца: у правцу економског стваралаштва и у правцу народног опстанка. Овај други посао, посао одбране народног духовног суверенитета, јесте од примордијалног, чак судбоносног значаја по народну заједницу. Ако држава превиди и пренебрегне политичку важност и нужност просветно-културног бића народног као план, систем и организацију, она је превидела и пренебрегла први разлог и узрок народног опстанка. Превидењем своје политичко-просветне улоге и мисије она је пренебрегла и саму себе. Она ради не само на народном већ и на своје уништењу. Јер са гашењем народно-просветне целине гаси се неизбежно и држава као синтетички израз народне воље. Постоји иманентни закон духа: духовна експанзија. Он је неумитан као закон природе.

3) КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА ВОЉА НАРОДА

Народни дух је ношен културно-просветном вољом народа. У овом смислу народ је сам собом остварио читави аутохтони свет духовних вредности. Тај свет, створен вековима, из многобројних историских ситуација, објективирао је унутрашње биће

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
В
И
В
Л
О
Т
Е
К
А

народне kulturno-prosvetne volje. Tim svetom ovaploćeno je dobrim delom narodno схватање Бога, света и човека, — читав један »Weltanschauung« који, поређен са сличним народно-филозофским системима других нација, стоји у првом реду. По њему је наш мали народ — велики. Величина његова није само у величанству, мудрости и лепоти његових веровања и митова његовог религиозног, моралног, естетског и политичког искуства, већ у монументалној афирмацији његовог бића, а најпре његовог kulturno-prosvetnog бића.

II

ОСНОВНИ СТАВОВИ

Наша су излагања, надамо се, бар донекле пружила премисе помоћу којих можемо да изведемо основне закључке за препород нашег kulturno-prosvetnog система у духу народно-prosvetne volje.

1. Просвета мора органски да се припоји народном духу. Јер просвета једног народа није ништа друго до продужење народне духовне личности. Просвета је ум народа, али ум као мисао и акција у једно.

2. Све kulturne енергије, акумулиране у kulturno-prosvetna једра, враћају се народу однеговане, оплемењене, умножене. Духовна блага су у истој, ако не у већој мери, народна као и материјална блага. Нико та блага несме да харчи. Најмање је разумљиво, оправдано и дозвољено распикућно располагање тим благом. Карактер наше културе мора одговарати карактеру нашег народа.

3. У том смислу мора се наша школа понародити. Сва prosvetna штива морају одговарати садржајима народног духа. И саму науку има да надахњује и носи особеност народно-kulturnog импулса. И наука је национална, или, у најмању руку, никад није антинационална, под претпоставком, наравно, да је — права наука. Народни биће одражује се чак и на посебним типовима математичког мишљења! Утолико пре у области других наука нарочито такозваних „духовних наука“. Концепција некакве „интернационалне“ науке одиграла је, као заблуда старих дана, своје.

4. Не само научна материја, већ и сам дух просветног субјекта мора да се препороди. Овде мислимо пре свега на школског омладинца. Понарођеном духу градива мора поћи у сусрет понарођени дух омладине.

5. Из овога става проистичу два категорична захтева народне просвете. Из школске грађе и из просветног тела, у првом реду из учитељства у најширем значењу речи, морају се *коренито* отстранити анационални, антинационални и интернационални елементи.

а) Наши уџбеници свих врста оптерећени су кроз ненаучном материјом у виду сумњивих теорија, научно савладаних заблуда, напуштених хипотеза. Наше уџбеништво нема додирних тачака са модерном научном мишљу. Оно је зацело застарело, назадно. Далекосежни преврати у области физике, хемије, математике и биологије — да споменемо само такозване егзактне науке — нису ни потресли паучину уџбеничког сцијентичког догматизма, који је доиста нека врста хербариума старих предрасуда. Нарочито се мора наша ђачка књига очистити од *изама*, који су само бледи рудименти преживелих гледишта на свет. Мислимо на материјализам, рационализам, либерализам и атеизам са њиховим хибридикама. Утолико пре што су ти *изми*, проткани кроз све гране науке, били и остали једини архитекти и стилизатори културно-моралних настројења и уверења омладине.

б) Наставништво свих родова било је, углавном, вазал „научне” романтике и патетике 19 века од чијих научних теза готово ниједна није остала читава. Иначе би и уџбеник и ученик били друкчији. Наставништво је далеко заостало иза модерног духа науке. Али није оно било само научно назадно, већ и *политички* назадно, јер је са псеудонаучним духом посисало и њихов политичко-доктринарни дух. Тако је наставник гајио културни варваризам у оба вида и тако ковао своме народу вериге духовног и политичког ропства. Ученик му је у свему следио. Зато, *коренито* уништење антинационалног штива тражи *коренито* отстрањење изразитих претставника тога штива у учитељству (наставништву).

6. Изузетни радикализам се захтева у борби противу *комунизма*. И сувише је познато да је школство свих облика од светског рата било и остало тврђава културног бољшевизма. Школе

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

су стварно биле политичке експозитуре интензивне и свестране бољшевизације омладине и народа. По себи ненаучна школа, паралисана заблудама и предрасудама научне схоластике, поседнута поглавито полуученим наставним кадром не само што није могла да се бори успешно против комунистичко-бољшевичке митике и „мистике”, већ им је послужила као изванредан мост за надирање. Зато су овде пре сваке терапије, која тражи засебну студију, неминовне хитне и корените ампутације.

7. Овакво школство није, природно, могло ни да образује, ни да васпита. Како би оно пришло крупном задатку стварања етичких јединки, кад није успевало да преда ученику ни елементарна права сазнања. Према национално-просветном реализму ученик мора бити, изнад свега, *васпитаник*: школа мора да изгради целу ученичку личност. Истинско учење је увек и васпитање. Уобличавање духа истовремено је и стварање карактера. Право знање је увек и образовање — *paideia*. О томе народна школа мора строго да води рачуна. Зато она образује ученика према своме праобразу: према народном духовном лику. То јест: у ученику се морају однеговати и оплеменити оне црте које сачињавају духовно-морални карактер народа. Срце омладинца мора се понародити. Зато се канони, мерила и идеали народно-васпитног рада и дела узајмљују из духовно-моралног врела народа.

8. Наше просветне институције нису уопште давале своје васпитанику никакво политичко васпитање. Наш народ, који као ретко који народ има развијену политичку свест, доживео је да његов државни живот неколико деценија буде предат на милост и немилост политичком аматерству, дилетантизму и шарлатанству. Никакво чудо онда што је *политички варваризам* ишао руку под руку са културним варваризмом. Политиком су се махом бавили људи без иједног услова за државничку службу. Утолико пре без иједног својства државништва. Никакво чудо, јер је постојало друго једно чудо: наша просвета била је — ненародна и противнародна просвета. Као таква она није могла ни хтела да да сваком члану народне заједнице потребно политичко васпитање, а још мање ономе кога је требало спремити за вођење народа и државе. Тако је она запустила своју главну дужност и у суштини изгубила свој разлог постојања. Трагична последица

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

таквог аналфабетизма јесте препуштање васпитаника улици. Жедан политичких знања, дубоко иритиран атмосфером једне превасходно политичке епохе, са урођеном и оштром политичком диспозицијом, ученик је засрљао у комунистичку митологију. Политички гладан, он је пружио руку и за змијом. Народна школа мора, међутим, да пружи своје васпитанику пуни политички одгђј у духу основних народно-политичких стремљења. Национални културно-просветни и духовно-морални реализам упознаће га са мноштвом историских народно-државних облика и довести до сазнања да један народ може само из себе сама и само свом посебном духу адекватно да инсталира самосвојни систем државне самоуправе. Очевидно: *национална школа не може се замислити без једног политичког уџбеника.*

9. Просветна, морална и политичка јединка, све по мери, расту и бићу народног духа — то је задатак народне просвете као органског израза културне и политичке воље народа.¹⁾ Народ, међутим, није само културна, етичка и политичка структура. Он је исто тако и социјално-економска јединица. Оригиналноста народног бића огледа се и у његовим радним категоријама. Облик, стил, метод, садржина, справа рада, нису мање по народни индивидуалитет карактеристични од, рецимо, његових уметничких објективација (песма, вез, немарство, итд.). Економија као сложено оличење радног принципа увек је огледало народног карактера. Национално образовање и васпитање не могу да превиде радно-економски моменат. Они морају своју васпитну јединку да погруже и у суштину народне радне воље, како би она, будућа политичка зрела јединка, извукла судове и закључке о трудном живовању народа, о достојанству и изузетној вредности рада, о племству и господству радника као таквог, радника у ширем значењу речи, нарочито радника-сељака. Рад, мануелни рад, нарочито онај на пољу и њиви, у шуми и руднику и свуда где је неопходно телесно прегалаштво, — такав је рад још једна чврста нит којом се васпитаник веже за свој народ. Рад оплемењује, васпитава (Платон, Хегел, др.). Пошто овде не можемо

¹⁾ О неопходности религиозног васпитања ученика не треба ни говорити. Култура и политика једног народа предодређени су у свему његовом религиозном природом.

да развијемо ни скромну скицу философије рада према национално-државном схватању, подвлачимо само извесне вредности радног васпитања ученика.

а) И физички рад васпитно утиче на целу васпитаникову личност. Здравствена страна рада исувише је позната. Рад треба и може да замени многе друге излишне и штете страсти (*манију* спорта, на пример).

б) Рад слаби надмена осећања господства и олакшава сраштање интелегента за свој радни народ.

в) Радом се откривају и упознају радне вредности, које нагоне будућег политичко-културног носиоца народне воље да са разумевањем и љубављу процењује свачије напоре, нарочито оне „малога човека“.

г) Рад је ослободилачка акција по превасходству. Историска свест човечанства забележила је многобројна искуствена сазнања: да рад робове ослобађа, нерад господаре — поробљује. (Дијалектика рада као ослобођења сјајно је развијена код Хегела).

д) Неоцењива је социјално-васпитна вредност рада. Рад у заједници култивише социјално биће радника, тупи оштрице друштвених разлика, буди и развија реални дух солидарности, дружељубља и судбинске повезаности, све саме предуслове народољубља.

ђ) И сама корисност рада налаже васпитној јединици конкретну мануелну активност. Има подухвата који се једино колективним прегнућима постижу. Принцип народне моје узор је заједничарства у народној школи.

е) Радна ситуација једина је ситуација из које васпитаник, активно погружен радом самим у њу, може да види свој народ у правој његовој величини трудољубља. То опет буди оданост, пожртвовање и љубав васпитаника према роду и домовини.

10. Од пресудног је значаја селективно начело у народној просветно-школској заједници. Зло је и по јединку и по народ ако се јединка не нађе на свом месту, такорећи у свом правом животном простору, одакле ће развити сву своју делатност. У бићу је школе да одабира. Свуда хијерархија, па и при подели рада! Правична подела рада са исправном доделом на рад значи половину свршеног посла. И значи половину решења сваког др-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

жавно-народног радног проблема унапред. *Несташица и сувишица* културно-просветне радне снаге велико је зло, а најпре, знак духовног обољења народа. Како и не би кад многи, иако запослени, не раде, или бар ништа позитивно не раде. Култура као посебни одгој изискује посебне квалитете и диспозиције. Одгојни момент зависи од вредносног момента, и обратно. Нарочито је у једном правцу одбир неизбежан: селекција најодабиранијих за државну управу. Јер ће се њима судбина народа поверити. Зар су за сваки посао потребни способност, спрема и искуство, само за државно вођство — не? Зато држава брижљиво и пажљиво, према животним потребама народа, а за заједничко добро, одабира у свом културно-просветном „тријеру” неумитно и непоштедно као онај који зна да од народног добра нема већег. А држава сама, не може без тога вођства. Јер она по себи нема у адекватној размери свест која ће водити, дејствовати, одговарати, одлучивати и предвиђати: ту свест замењује њој персонална свест, а нарочито свест врховних репрезентаната њених (принцип вођства).

III

ОБАВЕЗА ВЕРНОСТИ НАРОДНЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ НАРОДУ

Ми видимо из свега: природом својом школство као просветна матица главна је кариатида народно-државне зграде. Овај значај расте кад се узме у обзир да просветно тело као целина има да однегује не само културно већ целокупно вођство народа, — онај највиши сталеж, коме је Платонова „Држава” поклонила толико љубави и духа. Из овога проистиче свестрано заснована обавеза духовног вођства народу, обавеза верности народном духу. Ово је највиши идеал просветно-васпитне акције народне државе у култивисању културно-просветног импулса и вредност која стоји на врху пирамиде националних вредности. На њој се све заснива, њој све стреми. Међутим, ниједна васпитно-образовна вредност као верност народном духу нема идеалније изгледе за своје образложење. Ево, укратко и без реда тих разлога:

а) *Духовни разлог.* Оно што је народни интелигенат својим духом, он је то претежно благодарећи колективној души свога народа. Персонални дух не може се замислити без објективног народног духа, који му временски и надвременски претходи и

следи. Ову стварност мора *народна* просвета да учини свесним и самосвесним сазнањем у сваком интелегенту и на том сазнању да изида обавезу верности према духовном јединству свом, тј. народно-објективном духу.

б) *Етички разлог*. Права политичка етика заснована је на елементарном свом принципу: на правди. Правда на политичком наречју значи: служба народу. Народна просвета мора и у овом погледу да освести и осавести народног интелегента. Дух службе народу чудно је хијерархичан: што ближе врху хијерархичног поретка, што више самоодрицања — то више моралне привржености народу. Где у просветног радника нема свести о моралној припадности народној заједници, ту је процес одрођења прилично одмакао.

в) *Државно-правни разлог*. Носиоци државне идеје, у које несумњиво спадају сви просвећени синови народа, у свим својим функцијама, немају *самовласт*. Њихова је власт викарна, делегирана, позајмљена: они су опуномоћеници народног суверенитета. Чак и политички геније, одн. политичка еминенција као вођ народа и његове државне мисли, опуномоћеник је народне политичке воље. Он, чак и у својој пуновласти, није самоизворни власник, није пандократор. Тек кад узвлада у име народног суверенитета, његово је право вођство јустифицирано. Иначе, он је насилник, лажни цар Шћепан Мали, узурпатор. Овде вреди као суво злато речи Хегелове: „Светско-историске личности су оне које људима кажу шта они у ствари хоће”. Ово у историско-философском виду значи: народ има само мутне интуиције о свом хтењу; историски великани претварају те интуиције у јасна сазнања и предају иста народу, који им позајмљује свој скиптар власти. А тај скиптар обавезује. Обавезује и сваког интелегента, јер је и он саучесник у тој делегираној власти.

г) *Политички разлог*. Држава је инструменат народне политичке воље. Државно вођство има инструментални и функционални значај. Свест о голој политичкој експоненцији у народног интелегента без свести о органској утканости сваког политичког акта у срж народног бића ништа не вреди. Тек верност народу, строга, заветна, неколебљива, даје права мерила за правилну политичку делатност. За народног интелегента постоји један једини политички *категорички императив*: верност народној политичкој вољи.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

д) *Разлог љубави.* Сви горњи разлози за предану верност народу остају ништавни ако их не проникне и не понесе неодољиви полет родољубља. Ништа природније од љубави према свом роду и родини (родној груди). Симпатија јединке према свом народу, симпатија у првобитном значењу речи, симпатија као састрадање и сарадовање са народом у свим његовим судбинским сплетовима, метафизички је дата. Родољубље је мистични нагон народне целине. Ми смо пре народни него своји: ми као појединци на сваком плану — биолошком, психолошком и духовно-културном — извиремо и увиремо као искра у народно биће. Ова веза са народним тајником дата нам је у сазнању на ирационалан начин, кроз „логику срца“ (Паскал), у облику пламеног родољубивог ероса. Сви ранији набројани разлози за верност народу лабилни су због својих рационалних примеса. Они су само онда чврсти ако су, као гране у стабло а стабло у корен, усађене у мистички и неодољиви патос родољубља.

IV

Ово су рапсодично набацане мисли о народном васпитању и образовању, изведене из претходних тако исто несистематисаних постулата. Намера нам је и била: један нацрт просветне политике и политичке просвете у њиховом органско-диалектичком преплету. Све то, наравно, истргнуто засад из своје целинске подлоге, — једног целинског схватања народа, једне етнософије. Тек та целина оправдава у пуној мери стварност и нужност ових идејних скица. Али и без тога провејава, надамо се, дух целине своје делове. То је бар јасно за оне у којих орган за разумевање народног духа није разорен. Овде је неопходан, као свуда, један конгенијалан орган разумевања. Давно је с правом речено: да није око сунчано, никад сунца не би видело (Платон, Гете). Свакако има слепих за дух и смер излаганих идеја. За њих су експлицирани ставови што и слова аналфаетима. Против тога слепила, коби наше коби, ови редови посредно и војују. Разумеће изложено ткиво они, у којих национални дух живи. Нарочито ће их разумети они који са нама на истој идеолошкој изосхеми стоје.

Др Димитрије Најдановић

ПОЕЗИЈА СВЕТИСЛАВА СТЕФАЊОВИЋА

(ПОВОДОМ ПЕДЕСЕТОГОДИШЊИЦЕ ЊЕГОВОГ КЊИЖЕВНОГ РАДА)

I

Већ је више пута истакнуто да постоји потреба темељне ревизије наших књижевних вредности. Иако је прошло скоро три деценије од Скерлићеве смрти, ми још немамо једну нову историју српске књижевности, израђене по модернијим схватањима и савременијим мерилима, једну нову, објективно написану историју књижевности, која би заменила већ одавно застарелу, једнострану и понекад пристрасно написану Скерлићеву историју. У тој новој историји српске књижевности требало би да сваки писац добије оно место, које му по стварној вредности припада, без обзира на његова политичка и социјална схватања, а не као што је то био случај код Скерлића. Познато је да је Скерлић био пре свега политички и социјални идеолог, због чега је о књижевницима и књижевним делима расправљао и судио онако како је одговарало његовим једностраним и искључивим политичким и социјалним схватањима. По себи се разуме, Скерлић при томе није водио довољно рачуна о чисто естетичким особинама појединих писаца, није говорио толико о њиховој књижевно-уметничкој вредности, колико о њиховој идеологији, о њиховом политичком и социјалном утицају, дакле о моментима који немају везе са књижевношћу и уметношћу.

Заиста је чудновата појава да су се многи Скерлићев судови одржали до данас, иако је прошло већ скоро три деценије од Скерлићеве смрти. Међутим, нарочито је необјашњиво да су се најдуже одржали баш сии Скерлићев судови који су — по скоро једнодушном мишљењу свих наших објективних савремених књижевних критичара — из основе нетачни и погрешни. Ми смо, пре кратког времена, указали на случај Лазе Костића, једнога од нај-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Ј
Е
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

већих српских песника, о којем су Љубомир Недић и Јован Скерлић донели негативан суд, који се у круговима широке и необавештене публике одржао све до наших дана, премда је последњих година много учињено за његову рехабилитацију.

Овом приликом хтели бисмо да укажемо још на једну жртву Скерлићеве критике, на случај Светислава Стефановића, једнога од наших најзначајнијих модерних песника, о коме је Скерлић у више махова писао тенденциозно и неправедно, са очевидном намером да површно и брзо пређе преко многобројних високих одлика његове поезије, да би се зато што дуже задржао на хиперкритичком анализирању и филистарском преувеличавању његових тобожњих мана и недостатака. У својој мржњи према Стефановићу, која је била инспирисана више политичком нетрпељивошћу и личном анимозношћу него књижевним мотивима, Скерлић се заборавио у тој мери да је тврдио како је Стефановић више окретан верзификатор него рођени песник и да је његова поезија више плод богате лектире и књижевне културе него израз песничке инспирације и стваралачког талента. Скерлићев суд о Стефановићу прихватили су, без довољног критицизма, многи Скерлићеваци ученици, следбеници и једномишљеници, који су тај суд толико понављали и често истицали, доследно и систематски, да је најзад и знатан део наших широких читалачких слојева поверовао у тачност овога суда.

Прослава педесетогодишњице књижевног рада Свет. Стефановића омогућиће да се свестраније проучи и правичније оцени целокупна стваралачка делатност овог плодног, разноврсног и значајног писца и да се већ једном приступи темељној ревизији Скерлићевог нетачног суда, како би се утврдило право место које припада Стефановићу у историји српске књижевности. После рехабилитације Лазе Костића, којој се приступило са пуно разумевања и добре воље, намеће се сама од себе и рехабилитација Костићевог најбољег ученика и следбеника Светислава Стефановића.

Светислав Стефановић ушао је у књижевност врло рано, још као ученик V разреда Српске православне велике гимназије у Новом Саду. У књижевност га је увео проф. Јован Грчић, уврстивши његову врло успелу песмицу (*Лаку ноћ*) у свој књи-

жевни часопис *Стражилово*, поред *Летописа Матице српске* најбоље уређивани часопис у тадашњој српској књижевности. То је било 1893, дакле пре пуних 50 година. Једну од ових његових првих песама компоновао је и композитор Дубек, те је нешто касније певана на Светосавској беседи у Новом Саду. То је био први велики успех младога песника. Убрзо затим Стефановић је ушао са неколико својих песама и у остале наше тадашње књижевне часописе, између осталог и у *Летопис Матице српске*.

Као што је то сасвим природно, Стефановић је у својим млађим годинама, у доба свога првога формирања, стајао под утицајем оних песника које је највише волео: Лазе Костића и Војислава Ј. Илића, нарочито Костића. Угледање на таквога песника, као што је Костић, који је био анатемисан од званичних претставника тадашње српске књижевне критике, Недића и Скерлића, нанело је Стефановићу више штете него користи. Због учитеља страдао је и ученик: због омрзнутог Костића проскрибован је и Стефановић.

Један од наших тадашњих младих књижевних критичара, Скерлићев ученик и следбеник Бранко Лазаревић, у свом есеју *Светислав Стефановић као лирски песник (Српски књижевни гласник, 1907)*, покушао је да повуче паралелу између Костића и Стефановића, сасвим у стилу Скерлићеве импресионистичке школе: „Има нечега заједничкога у основном расположењу, у основном тону њихових поезија. Сем жеље да се каже што ново, иако се за то, сем добре воље, тражи још много што шта друго чега они немају, имају они и других заједничких особина. Ачења, песнички каламбури, неуравнотеженост која иде до бунцања, нејасност која се тачно подудара са празнословљем, а срачуната на успех, казивање најобичнијих ствари са изгледом човека који је на путу да открије нешто велико, утисак несклада, реченички обрти, акробатски сликови, ковање речи без потребе, огрешење о логику и граматику, све слика и ритма ради, — то су особине које су заједничке песмама Лазе Костића и Светислава Стефановића.”

Насупрот оваквом очигледно пристрасном критиковању, које није чинило част критичару али је шкодило угледу проскрибо-

ваног песника, стајао је Марко Цар, један од малобројних објективних критичара из тадашње генерације. У своме есеју *О поезији Светислава Стефановића*, објављеном у *Летопису Матице српске* (1906), Марко Цар је такође повукао паралелу између Костића и Стефановића, али стварно и позитивно: „Свет. Стефановић проглашен је одмах за епигона Лазе Костића, и то му је обележје код шире публике и до данас остало. У ствари је пак сличност између та два песника сасвим површна. И Стефановић, као год и Костић, неке своје строфе започиње истим стихом, што се као *leitmotiv* провлачи кроз целу песму; и он воли да употребљава усињене неологизме, а има, као год и Костић, једну велику љубав: Шекспира. Но та спољашња подударана не иду даље од коже, те ако у умној физиономији та два човека има какве сличности, она је једино у томе, што су обојица песници више рефлексивне (мисаоне) него ли емотивне природе, и што се обојица, у колу својих ужих вршњака, издвајају: први од већином безбојних барда из доба патриотско-романтичког, а други од оних многих песника-фразера, који нам књижевност поплавише као епигони Војислава Илића.”

Ова зналачки повучена паралела је потпуно на свом месту, само је треба допунити још извесним новим моментима. Нема сумње да је Лаза Костић стајао високо изнад наивних и добронамерних, али слабих и безначајних песника нашег Омладинског покрета, који је дао огроман број вредних стихотвораца, но врло мало правих песника. Међутим, требало је нагласити да је Стефановић извршио преокрет у српској поезији не само на тај начин што је прекинуо традицију „песника-фразера”, театралних декламатора и епигона Војислава Ј. Илића, него далеко више својом отвореном побуном против штетног утицаја тадашње модернистичке француске поезије. Стефановићеви савременици, Дучић, Ракић, Пандуровић и други, мање значајни, развијали су се под пресудним утицајем француских парнасоваца, симболиста и декадената, поклоника давно преживелог феудално-аристократског принципа „уметности ради уметности“ (*l'art pour l'art*). Ови следбеници француских модернистичких песника вештачки су пресадили у нашу младу и још неразвијену књижевност мотиве и облике из једне старе, истрошене и хипер-артифицијелне лите-

ратуре, која није могла позитивно утицати на правилан развитак нове српске поезије.

Стефановићева поезија претстављала је отворену побуну против млитаве и разнежене францустине у српској књижевности. Многе његове песме биле су револт против претерано углађених и артистички префињених српских песника, који су „писали српским језиком али француским начином”, како је то рекао један наш стари историчар, који није волео ропство, угледање на стране узоре, поготову ако они не одговарају духу нашега народа и његовим националним и расним особинама.

Наша тадашња званична књижевна критика није била до-расла својој културној мисији и није умела да осети оно што је ново и битно у Стефановићевој поезији. Чак ни сам Скерлић, већ тада свемоћни диктатор српске књижевности, најутицајнији критичар и литерарни историчар у то доба, уредник *Српског књижевног гласника* и учитељ нових књижевних нараштаја, није имао ни љубав, ни разумевања, за Стефановићеву појаву, која је била, у ствари, почетак једне нове епохе у историском развоју српске поезије. У својој *Историји нове српске књижевности*, Скерлић је, после неколико оскудних и с муком, кроз зубе, процеђених похвала, које је изрекао само зато да би изгледало да је објективан, дао о Стефановићу овај неповољан и неправичан суд: „Осећајући извесну оригиналност у себи, он хоће да буде оригиналнији но што јесте, усиљава се да буде дубок и симболичан, а испада мутан, замршен и нејасан, и у целини остаје тежак за читање. Стихови су му угласти и тврди, „лесничке слободе” недопуштено велике, језик неизграђен и несигуран. Његови покушаји да се потпуно ослободи раније српске версификације и да створи нову, слободнију версификацију, нису успели. Уопште, он је један од оних писаца који више хоће но што могу, и његове књижевне амбиције нису у складу са његовим књижевним способностима”.

У коме је степену Скерлић неповољно утицао на своје ученике и следбенике показује најречитије случај Бранка Лазаревића, који се доцније, после Скерлићеве смрти, развио у озбиљног књижевног критичара и естетичара. Али за време док се налазио под Скерлићевим штетним утицајем, Бранко Лазаревић је писао одвећ субјективно и тенденциозно, каскајући као послушно ђаче за својим строгим и намргођеним учитељем. Читајући

есеј Бранка Лазаревића о Свет. Стефановићу, читалац стално има утисак као да то уопште и није самостално рађен књижевни есеј, него обичан семинарски реферат, израђен по упутствима и саветима професора књижевности, који жели да од својих ученика начини сервилне трабанте, који ће само понављати и препричавати његове идеје и његова схватања. У своме напису о Стефановићу, Лазаревић је рекао оно што је требало да се каже о нашим парнасовцима, симболистима и декадентима: „Кад човек у себи нема ничега, покушава да има на себи, верујући да се обично око може да завара спољашношћу... Употребрио је сва стилска косметичка средства, парфимерије, стилске коврчаљке. Нафраканост очевидна, натрпана као на лицу какве сеоске каћиперке, јасно насилно изазивање и надражавање једног сасвим обичне конструкције осећајног апарата; нејасност, гонгоризми и све што то прати, употребљено је да се једна чаршиска машта изазове и навије на оно на шта не може”.

Са искључивошћу својственом још сасвим младим критичарима, Бранко Лазаревић заузима надмени и претенциозни став неприкосновеног књижевног судије и категорички негира Стефановићу сваки песнички таленат: „Ми му, пре свега, и покрај три збирке песама, одричемо да је песник. Он је учио да пева и навикао да пева. У правој и интимној природи он није песник... Он је сиромашак у правом унутрашњем животу; видик је његове маште и интелигенције узан: он има оскудан број мотива, а и у колико их има, осећа се да нису његови... Мотиви његових песама немају извора у њему... Осећа се да су накалемљени, и у исто време да се калем није примио. Ко га проучи у почетничким му песмама, у којима још није био полиран, кад његов лирски темпераменат још није био прожман туђим елементима, доћи ће још до једног доказа више да он није песник, или да је колико и сви ми остали. Ту су општи мотиви које деведесет људи од сто имају а не саопштавају писмено, то су обична запажања обично казана...”

Иако млађи и модернији од Скерлића, Бранко Лазаревић је у одрицању песничког талента Стефановићу отишао знатно даље од Скерлића и отерао у апсурдност. Расправљајући о начину на који је Стефановић измирио две крајности („ковање нових речи и оживљавање мртвих речи за поезију и застарелих ма за какву

употребу”), Лазаревић заступа одавно застарела рационалистичка схватања: „Ту не треба терати у крајност: прогнати све речи из старине и забранити свако ново стварање речи. Има извесне границе до које се може корисно ићи; пређе ли се она, прелази се на поље смешнога. Овде се преко те границе, коју одређује здрава памет и инстинкт, веома много прешло.” Нама се, међутим, чини да се далеко више прешло „на поље смешнога” када се оваква и слична рационалистичка резоновања увлаче у чисто књижевна и естетичка питања. Ни најпроницљивија здрава памет нема шта да тражи у поезији. Наши најзначајнији песници, почевши од Петра Петровића Његоша и Бранка Радичевића, преко Јована Јовановића Змаја и Лазе Костића, па све до Светислава Стефановића и Момчила Настасијевића, ковали су нове речи и оживљавали старе, давно из употребе избачене изразе, па ипак нису уопште прешли „на поље смешнога“.

Занимљиво је истаћи чињеницу да је Бранко Лазаревић, иако присталица импресионистичке критике, исто као и Скерлић, приказујући и оцењујући Стефановићеву поезију, напустио терен импресионистичке критике и прешао на подручје старе филолошке критике, против које се и сам Скерлић некада борио. Као какав стари професор филологије и лингвистике, млади естетичар Лазаревић улазио је у филистарска цепидлачења, нарочито тражио Стефановићеве смелије кованице и прелазио „на поље смешнога” оваквим својим апсурдним тврђењима: „Нова осећања траже и нове речи. Само, те нове речи морају бити потребне, морају бити у духу народном, морају у свему да носе ознаке речника у који ће да уђу. Стефановић их не кује из потребе. Он нове речи кује да изрази стара осећања, те да бар тиме изгледају нова. У највећем броју случајева, он их не кује стога што нема довољно речи у српском језику за танане мисли његове поезије, већ стиха и слика ради, а најчешће ни сам не зна зашто; сем ако не стога да и тиме допринесе да буде што нејаснији.” Да су се наши песници, од Петра Петровића Његоша до данас, држали оваквих филолошких замерки, не би било могућно замислити развитак српског песничког језика и наши би модерни песници још увек писали језиком Јоксима Новића-Оточанина, Јована Сундечића, Ђорђа Малетића, Јована Стејића и осталих стихотвораца из њиховог круга.

Лазаревић је отишао даље од Скерлића и у негирању Стефановићеве версификације. Иако су Скерлић, Лазаревић и остали наши импресионистички критичари са потсмехом говорили о стиховним „сочињенијама” Лукијана Мушичког, Стефана Стратимировића, Јована Хаџића-Светића и осталих наших „одација” и псеудокласичара, ипак зато нису показали ни најмањег разумевања за значајне напоре Лазе Костића и Свет. Стефановића да би српску поезију ослободили окова старе школске метрике и версификације. Заиста звучи као иронија када у критици једног модерног импресионисте, кова Бранка Лазаревића, читамо и овакве напомене о версификацији у Стефановићевим сонетима: „Стихови су му, који пуни музике морају бити у сонету, какофонични, час и атонични, без ритмичког дејства. Има у његовом ритму оне музике раздешених виолина, напукнуте харфе; нечег напрегнутог и натегнутог, што шкрипи и вређа ухо. Стихови су махом празни, чак акробатски...”

Врхунац нераумевања духа и смера модерне поезије показао је Бранко Лазаревић у својим више него комичним резоновањима о т. зв. „нелогичностима” у Стефановићевој поезији. Пошто је пронашао неколико „доказа” о тобожњим песниковим „нелогичностима”, млади критичар победоносно узвикује: „Али, ако Стефановић није песник, Стефановић би бар могао да буде логичан човек. А Стефановић није ни логичан човек.”

Није потребно да идемо даље. Показали смо довољно убедљиво са колико је зле воље и намерног нераумевања дочекао поезију једнога од првих наших модерних лиричара најугледнији наш тадашњи часопис *Српски књижевни гласник*, који је у то време уређивао наш најутицајнији критичар, Јован Скерлић. Треба бити начисто с тим да је кроз Бранка Лазаревића говорио сам Скерлић. То се може закључити и на основу Скерлићевог суда о Стефановићу, у *Историји нове српске књижевности*. Ако се упореди Скерлићев суд са Лазаревићевим, јасно излази да се њих двојица у главним линијама слажу, а када се зна да је Лазаревић био један од најближих сарадника и једномишљеника Скерлићевих, постаје несумњиво да је Скерлић сугерирао свој суд Лазаревићу, који га је прихватио и разрадио у оквиру једнога есеја, коме је Скерлић, можда, баш због тога дао места у *Српском књижевном гласнику*.

И остали београдски часописи дочекали су Стефановићеву поезију са неразумевањем. Радикалски часопис *Дело* (1905) доноси један ружан памфлет, који је написао, вероватно, опет неки ученик или једномишљеник Скерлићев. Међутим, док је Бранко Лазаревић имао храбрости да се потпише својим пуним потписом, дотле је овај радикалски штићеник нападао анонимно, заборављајући на Шопенхауерову посланицу анонимним скрибентима свих врста. Приказивач у *Делу* је исто тако категоричан у изрицању неповољног суда о Стефановићевој поезији као и Лазаревић, само са том разликом што је при томе још и драстичан и неукусан: „Он није прави песник ни по осећању, ни по мислима, ни по његовом нескладном начину изражавања и рогобатном стилу, који нарочито чини да човеку изгледа, кад чита његове стихове, да је осуђен да скаче с бундеве на бундеву...” Заиста је чудновато да је уредништво једног озбиљног часописа допустило да се један недоучен скрибент овако недуховито шегачи са једном озбиљном збирком песама. Лазаревић је бар устежући се и као кроз зубе признао да у збирци има и по која боља песма, која се уздиже изнад осталих, и признао је Стефановићу ако не песнички таленат а оно бар књижевну културу. Међутим, надри-критичар у *Делу* ништа не признаје, све негира и још говори са омаловажавањем и вређањем о једном песнику, којег уопште није био у стању да разуме, а још мање да оцени.

Док је наша званична књижевна критика, углавном под Скерлићевим утицајем, дочекала поезију Свет. Стефановића са отвореним непријатељством, дотле је наша незванична књижевна критика показала потребну објективност и интелигентно разумевање чак и за особености и бизарности у Стефановићевој поезији. Од свих наших тадашњих књижевних критичара најинтелигентније је приказао Стефановићеве песме Марко Цар. Обухвативши све три збирке (*Песме*, књига I, Мостар 1903; *Песме*, књига II, Мостар 1904; *Песме*, књига III, Мостар 1905) у једном есеју, објављеном у две свеске *Летописа Матице српске* (1906), Марко Цар је приказао песнички развој и духовно сазревање Свет. Стефановића, пратећи га из једне фазе у другу фазу. Говорећи о првој збирци, Марко Цар констатује да она садржи, поред извеснога броја још почетничких песама, и изванредан број и у целини успешних, тако да му се мора признати „да су његове песме, својом

мисаоном садржином, нагласиле одмах једну јаку индивидуалност, која ће у колу млађих наших песника заузети одвојено место.“ О другој збирци Марко Цар вели: „Песник се овде прибранио и успео да боље уочи себе самога и свет око себе. Његов је поетски језик постао кудикамо једноставнији и у исто доба снажнији; слике и поређења нису више, по превасходству, плод литерарних успомена, већ непосредна песникова учовања; стих се уопште говорећи, ослободио раније спутаности, а строфе постале агилније.”

У својој есеју Марко Цар је дао успеле анализе најлепших Стефановићевих песама из прве, друге и треће збирке, задржавши се нарочито на песмама: *Пролеће*, *Срећа усамљености*, *Једна жеља*, *Сазнање смрти*, *Музичке визије*, *Акорди бесмртности*, *Моменти душе*. Говорећи о високој духовности ових последњих песама, Марко Цар је тачно уочио једну чињеницу која осталим Стефановићевим критичарима није падала у очи: „Својој чежњи за лепотом психичком, коју треба сматрати као нови звук у српској лирици, дао је Стефановић нарочито израза у својим *Акордима бесмртности* и *Моментима душе*, циклусу сонета, у којима се разним путем додирује језиви проблем о смислу живота и о уде-сима човечанства. Ови су сонети, уопште, сјајни протест против шупље вербалности, којом се у потоње време у српској поезији хтело да прикрије одсуство мисли и дубљих осећаја. Овде имамо посла са поезијом, која би се могла назвати *психографском*, тако је прожета мишљу и осећајима и то у разноврсним правцима.”

Поред осталих несвакидашњих особина Стефановићеве поезије, Марко Цар је нарочито лепо запазио пантеистичко осећање природе и унутрашњу везу између човечје душе и пејсажа у његовим дескриптивним песмама: „У новијој српској лирици нису ретки елегијски описи живота природе, и сваком су још у памети красни живописи Војислава Илића и Милете Јакшића, да остале савремене песнике не помињемо. Али нико, може бити, није знао да разна лица природе тако вешто заоквири и прикаже у огледалу човечје душе као Светислав Стефановић.” Од његових дескриптивних песама Марко Цар сматра као најуспелију песму *Пред крај лета* — „један буколички моменат пун свежине и истинске поезије”.

Летопис Матице српске донео је још два симпатична осврта на Стефановићеву поезију: први из пера песника Јована Храниловића, поводом прве збирке *Песама*; други из пера приповедача и есејисте Милана Будисављевића, поводом друге збирке. Док је Марко Цар дао заокругљен есеј, у коме је оцртао целокупан песнички лик Свет. Стефановића, дотле су се Храниловић и Будисављевић ограничили само на приказивање појединих збирки. Храниловић сматра Стефановића за „песника приметно фина укуса”, у чијој је поезији „најлепше и најјаче развијена елегична жица”. Храниловић указује на „цели низ с неколико уметничких потеза у целину састављених елегичних слика и успомена.”

Дубље и исцрпније од Храниловића ушао је у анализу Стефановићеве поезије Милан Будисављевић, један од малобројних добронамерних и позитивних критичара из наше старије генерације. По јачини Стефановићеве песничке индивидуалности — вели Будисављевић — „усудили бисмо се уврстити га већ сада у онај мали број наших великих уметника-песника, који крећу напред нашим идејама о свету и животу. Његош — Бранко — Јакшић — Змај — Лаза — Војислав, то су оне велике карике у ланцу наше културне еволуције... Код Стефановића се већ сада опажа јасно она тежња, оно трзање ка напретку, и ми — после у нас неуспелих покушаја „симболизма” и „декаденце” — радо верујемо и у будући успех тог Стефановићевог племенитог настојања.” У своме чланку, Милан Будисављевић је повукао занимљиву паралелу између Војислава Ј. Илића и Стефановића: „Војислав је пасиван, — Стефановић активан; онај више негативан, овај позитиван; елегичност Војислављева опомиње вас на суморност јесењског дана, иза којег с песником слутите мртву зиму, — елегичност Стефановићева слична је суморности раног пролећа, иза којег се с песником надате и верујете доласку лета. Ово ми је било потребно да још једном истакнем, како у Стефановићу видим корак напред у досадашњој нашој поезији.”

Од осталих тадашњих наших књижевних критичара споменућемо још само Владимира Ђоровића, који је такође дао повољан суд о Стефановићевој поезији. Премда је Ђоровић тада био још сасвим млад човек, студент филозофије на Бечком универзитету, његово је мишљење карактеристично као рефлекс расположења тадашње српске академске омладине, која је на сед-

ницама српског академског друштва „Зора“ у Бечу озбиљно претресала све нове појаве у српској књижевности, па није могла прећи ни преко Стефановићеве поезије. У мостарском *Малом пријегледу* (1906) В. Ђоровић види у Стефановићу „једно од најсимпатичнијих лица у српској књижевности“, талентованог песника који је „пошао путем у нас новим, својим, знатно се разликујући од свих осталих песника наших... не марећи да је био слабо или никако неразумљен.“

Задржали смо се дуже на одзиву критике и појави Стефановићеве поезије него што је то, можда, на први поглед изгледало потребно, само зато да бисмо указали на недораслост наше тадашње званичне критике за вршење једне истинске културне мисије. Наши песници, приповедачи и драматичари стајали су већ тада на знатно вишем нивоу од њихових критичара. Узалуд су критичари покушавали да заузму један супериорнији став над књижевним ствараоцима и да се наметну за врховне арбитре у свима књижевним питањима. Творачки дух био је креативнији и виталнији од разноразних калуца и клишета свих могућих филолога, метричара и теоретичара књижевности, који су наивно мислили да се духовно стварадаштво даје схематизирати и клишегизирати према наметнутим метричким кодексима и версификаторским правилницима. Живи творачки дух није се дао укалупити и разбио је све окамењене окове одавно преживелих метрика, поетика и версификација.

После Лазе Костића, Светислав Стефановић био је најсмелији борац против песничких конвенционалности, против спутавања живог људског духа и против умртвљавања унутрашњег живота човековог. И Костићева и Стефановићева поезија била је отворена побуна против старог реда ствари у тадашњој српској књижевности. Зато су и Костић и Стефановић били проscribeвани од стране свих оних који су били противници напретка и новог духа у нашој литератури.

II

Мало је српских песника који су, већ својом првом збирком песама, пошли новим путевима и почели да крче нове стазе у тражењу новог песничког израза и стварању новог песничког језика. Стефановић је један од таквих. Иако је он у своју прву

збирку (*Песме*, Мостар 1903) уврстио и извештан број својих почетничких стихова, писаних још за време док је био ученик гимназије у Новом Саду, под утицајем Војислава Ј. Илића и Лазе Костића, има већ у овој збирци знатан број сасвим оригиналних песама, особенога израза и личнога осећајнога тона, у којима се запажа да више нису плод лектире него сопствене песничке инспирације. Као што је тачно запазио један Стефановићев критичар: „У овој првој збирци имаде неколико песама, које су спонтано потекле из душе према оној Гетеовој: „Ја певам ко што птица пева...”

Прва збирка Стефановићевих *Песама* донела је један циклус сонета, *На језеру*, који се тадашњим нашим књижевним критичарима нарочито допао. „Ту је, у том сонетском венцу — вели један од њих — пластично изведена паралела између живота језера и човекова живота. Најлепши и најуспелији је у том циклусу, и својом прецизношћу и својом пластиком, последњи сонет, *Смрт*.” Овај сонет, сав у контрастима, израженим сликовито и драматично, без лажнога патоса и театралности, гласи у целини:

Узмутиле се водене дубине,
У дивљем бесу пропињу се вали,
Ко да би хтело језеро да свали,
Да искомада небеске висине.

И раздире их на образу своје
И сунце пршти у безброј искрица.
Ал све се стиша, с језерова лица,
Нестало страсти, беси га не ломе.

Само је сад још чистије му чело
И небо ведро милије се смеши,
Где мало час се с ужаса кострешу.

И сунце још се сјајније узнело, —
Док после борбе, ко победна сила,
Дух самрти развија блага крила.

У српској лирици се пре Стефановића овако није певало. Ако не узмемо у обзир Поповића Шапчанина, Јована Грчића-Миленка и остале наше дескриптивне песнике из старије генерације, него се задржимо на Војиславу Ј. Илићу и Јовану Дучићу, који

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

су дали дескриптивне песме савршено углађене са артистичког гледишта, те их упоредимо са Стефановићевим циклусом *На језеру*, до каквих закључака ћемо доћи? Илић и Дучић нас остављају хладним и равнодушним, јер ретко кад у њиховим дескриптивним песмама затрепери јаче осећање, ретко кад заблиста дубља мисао; они дају складно заобљене описе природе, њен спољашњи изглед и оквир. Стефановић можда није тако префињен артиста и не глача своје стиховане описе природе тако брижљиво као Илић и Дучић, али он нам даје *унутрашњу* садржину природе, открива нам њене скривене лепоте и тајне. У беспрекорно мајсторски сачињеним сонетима Илића и Дучића има више спољашњег сјаја, али у Стефановићевим сонетима наилазимо на духовна доживљавања природе и песничке визије вечитих унутрашњих збивања природе у њеним праискоиским дубинама. У својим поетским визијама језера Стефановић је местимице достигао висину песничког успона великог француског лиричара Ламартина, који је присно осетио, интимно проникнуо и песнички дочарао унутрашњи живот језера као мало који песник у модерној европској поезији.

У овоме циклусу има још неколико ванредно значајних сонета, који заслужују посебан осврт. Ми ћемо се задржати само на сонету *Подне*, који такође наводимо у целини:

Мирише зрела, угасита трава,
Густа и бујна као твоје власи.
Што као вила по њој прострла си
Да на њима ми отпочине глава.

Ко с дивљих ружа, врели' и црвени'
Из образа ти бије топла пара,
Док са језера трепти дневна јара
И дрхти ваздух, пун чежњивих сени.

То земља дише загушено, тајно,
Ко срећни, ми, у притајеној страсти.
А у језеру, у ватреној сласти,
Сунце се купа и топи се сјајно.

Па вода пламти, гори у том сјају,
Ко око твоје у мом загрљају.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Овде је један интензиван еротички доживљај тесно спојен са једном исто тако снажном манифестацијом живота у природи. Ту вољена жена и присно доживљено језеро постају једно, сливају се и прожимају се међу собом, стапају се у јединствену психофизичку целину. Песниково пантеистичко осећање налази ту свој пластичан поетски израз.

Широку скалу разноврсних и сложених осећања, наговештених у првој збирци *Песама*, Стефановић је дао у новим тоновима, у снажнијем поетском изразу, са још више оригиналности и дубине, у својој другој збирци (*Песме*, Мостар 1904). У сјајном циклусу *Триумф Венере* дао је песник богат низ ретко успешних љубавних песама, које спадају међу најдубље и најоригиналније љубавне песме, написане на српском језику. Ове је песме Стефановић испевао као млад човек, у напону своје мушке снаге, и зато је психолошки сасвим разумљиво да ове песме спадају у еротичку лирику. Овим својим песмама Стефановић је превазишао све што је дотле у српској лирици написано и дао је неколико песама које долазе међу највише вредности читаве српске поезије.

Стефановићеве претходници — изузев можда једино Лазу Костића — опевали су љубав на један изразито романтичарски начин, са много сладуњаве сентименталности, театралног пренемагања и вербалистичке реторике. Ј. Јовановић-Змај велики је као родољубиви, сатирички и дечји песник, али као лиричар је знатно слабији, прилично блед и неизразит. Ђура Јакшић је далеко јачи и снажнији песнички таленат и његова је родољубива и рефлексивна поезија задржала своју вредност и за данашње српске нараштаје, али његове љубавне песме не отскачу нимало иза Јовановићевих и већ су одавно заборављене. Од осталих наших романтичара једино је Лаза Костић, пре Стефановића, успео да пружи високу и непролазну лирику у пречишћеном и одуховљеном поетском тону и у мајсторски искованом језику, прикладном да изрази и најсуптилнија осећања људског срца.

Стефановићеве савременици, већином ученици француских парнасоваца, симболиста и декадената, давали су у својој лирици мање или више успеле стилске обрте, духовите парадоксе, смеле метафоре, покаткад и патолошка душевна стања у ексцентричном облику и бизарном језику, али све је то било туђе и вештачки

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

накалемљено на младо и тек озеленело дрво нашег поетског цветања. Насупрот том артифицијалном каскању за екстравагантним француским модернистичким песницима, Стефановић пева осећања свога срца и своје душе, са свежином и бујношћу својственом нашој младој нацији. Има нечега здравог, снажног и крепког у његовом песничком темпераменту и нечег свежег, бујног и младалачког у његовом поетском изразу. Примера ради, навешћемо овде једну од најуспелијих љубавних песама из првог периода Стефановићевог певања, интензивно проживљену еротичку песму *У име Вечнога*:

Дођи драга, дођи! Доста сам те чеко,
Доста сам те жељко, пусто и без наде,
И доста сам пута с очајањем реко,
Да не могу више стишат' крви младе!

Сад и нећу више! Време је већ дошло,
Ја осећам да сам пост'о човек зрео.
Дечаштво је моје невино већ прошло,
Сад ме мушкост гони, као огањ врео.

Плодности сам жељан и хоћу да стварам,
Да и тело моје свог остави трага!
Нећу да те ласком златних речи чарам,
У име вечнога тражим: дођи, драга!

Како бујно и младалачки звоне ови Стефановићеви стихови и како високо отскачу изнад млаких, бескрвних и артифицијелних љубавних исповести наших модерниста! Стефановић опева прави, стваралачки живот, бујна осећања младости, праисконске чежње и страсти човека према жени, док наши дегенерисани модернисти неприродно и вештачки певају о својим поетским халуцинацијама и фантазмагоријама у безживотним и апстрактним визијама, те нам због тога код њих све, иако врло брижљиво стилизовано, звони тако празно и до очајања безживотно.

У другом делу исте песме, Стефановић конкретизира своја љубавна осећања и даје своју филозофију и метафизику љубави, али на један високо песнички начин:

Дођи, о дођи! У преслаткој ноћи,
Сакривен тамо од твога погледа,
Говорићу ти о вечитој моћи
Живота и о срећи земних чеда,

Што могу смрт да плодношћу победе.
 Говорићу ти, како нема сласти
 Већих од сласти стварања — све беде
 Не могу да је смање. Па ћу касти,

Како је дух божанствен у тој снази
 И да му тело тек достојно служи,
 Плодно и само, јер његови трази
 Духу су врело. За тим, како кружи

Кроз васиону целу исто биће,
 И како све се у њ стапа и слива,
 И сви познамо његово откриће
 У часу кад од двога једно бива.

И речма пуним тајног, нејаснога
 И несвеснога, свест ћу ти занети,
 Па ти, сакривен од погледа твога,
 У име Вечног невиност узети!

Као што је у циклусу *На језеру* оживотворио и дочарао мртву воду и живот у тајанственим дубинама језера, тако је овде синтетизирао душевну и физичку љубав и начинио једну од најскладнијих поетских симфонија: симфонију љубави душе и љубави тела.

Ако пратимо развој песничког стварања Свет. Стефановића из збирке у збирку, из једног периода његовог певања у други период, опазнићемо да је песник стално продубљивао и оплемењивао своја осећања, облагородио своје рефлексије и контемплације, пречишћавао и истанчавао свој поетски израз, свој језик и стих. Талентовани песник у младости изграђивао се у својим зрелијим годинама све више у великог уметника.

Била би потребна читава исцрпна студија, у којој би се проучио и приказао целокупан развој Стефановићевог песничког стваралаштва у свима фазама. У овој расправи, услед недостатка простора, немогућно је скицирати све фазе кроз које је пролазило његово песничко сазревање од најраније младости до данас. Ми ћемо овде констатовати само достизање његовог највишег лирског гледања и духовног уобличавања живота и смрти.

Као сви велики песници свих народа, као код нас П. Петровић-Његош и Лаза Костић, наши песнички великани који су

достигли највиши израз поетског стваралаштва, тако и Стефановић у својим зрелим годинама све више улази у мисаону, рефлексивну поезију, са високим филозофским, религиозним и метафизичким темама. У својој последњој збирци песама *Границе* (Београд, 1928) Стефановић је дао знатан број рефлексивних песама од трајне вредности, о којима наша савремена књижевна критика још није изрекла дефинитиван суд, али којима треба указати пажњу. Не улазећи у посебне анализе и детаљније коментаре, ми ћемо само навестити да се песник духовно формирао под утицајима великих мислилаца старог и новог доба, од Платона и Буде па све до Ничеа и Шопенхауера, али да у својим основним погледима ипак никада није подлегао ни песимизму, ни нихилизму, него да се изградио као рефлексивни песник трансцендентног оптимизма. У својој продубљеној мисаоној песми *Границе*, која не заостаје ни за дубоким филозофским песмама самога П. Петровића-Његоша, Стефановић даје израза вечитом незадовољству вишег човека („онога који дубоко осећа и који мисли” — према речима Божидара Кнежевића) због спутаности и везаности човека са прашином коју газу:

О носталгије, о бола!
 бити вечито човек,
 не моћи изићи из човекова бића,
 не моћи живети животом других бића,
 животом већих бића,
 звезда, сунаца и небеса,
 животом виших бића,
 анђела, ђавола и богова;
 животом ширих бића,
 свих који су били,
 и свих који ће бити!
 Но бити за земљу везан,
 но бити за прашину везан,
 но бити треном живота везан —
 и само се кроз смрт опростити веза,
 само се у гробу опростити веза,
 само у гробу ишчилети из себе,
 и само тад моћи ко прах,
 у зраку бескрајног сунца,
 светлећи сав ишчилети,
 у бескрајном свемиру!

Због ове песме, и неких других, сличне врсте, Стефановић је од наших „социјалних” критичара неправедно оптуживан да је непријатељски расположен према малом, ситном човеку и напаћеном људском роду, да има менталитет аристократе, који жели да се повуче у свој замак од слонове кости и да нема ничега заједничког са осталим светом. Оваква тврђења су не само демагошка него и неистинита. Ништа није лакше него побити ове и сличне произвољне приговоре наших незрелих надри-критичара и жутокљуних теоретичара историског материјализма. Довољно је навести само неколико цитата из социјалне лирике самога Стефановића, да би се видело у којој мери је било неправично пребацивати му да није осећао са болом оних који пате. У дубоко човечанској песми *Пред духом живота*, песник пева:

Имаш ли снаге, да у јаду своје
И јад понесеш свију паћеника,
И да разумеш тајну васионе,
Где љубав пева из гујина сика?

Зарони смело у појоре суза,
Спусти се тамо где безнађе влада,
Загорчи вољно чемер жића свога —
О, сазнај меру чаши гуђих јада!

У песми *Храбри часови*, Стефановић улива веру онима који су клонули и наду онима који од живота више ништа не очекују:

Не дај се, душо, уљуљкати млака
Мирисом жуди, ни музиком снова!
Ослухни тресак бунтовних громава
И муке слабих, и нем бој јунака!

И као земља под сенком облака,
Што тешким градом смрт и пустош прете,
У чистој сласти силе, не да свете —
Ти буди трпњом поносна и јака!

Као код многих великих песника, тако је и код Стефановића осећање према жени пролазило кроз разне фазе. Од првих младачких чежњи и романтичних уздаха, објављених почетком деветнаестих година у *Стражилову* па преко снажних еротичких

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

визија жене у циклусу *Триумф Венере*, Стефановић је у својим зрелим годинама доспео до мистичног и спиритуалистичког доживљавања љубави, ослобођеног свега физичког и телесног. Као што је Лаза Костић, у својој најлепшој љубавној песми *Санта Марија де ла Салуте*, дао трагедију свога срца и песнички евоцирао своја емоционална лутања, падања и дизања ка највишем идеалу жене и љубави, тако је Стефановић у песми *Мистичне исповести* изразио своје уздицање над овоземаљским страстима, прегорео је у себи и последње дрхтаје чулности и дао лик чисте духовности Гетеовског идеала вечите женствености:

Моја је драга ја не знам која од звезда
још нерођена, не знам, ил угашена;
деца су наша ко пуна тичића гнезда:
богови, снови, небуле, морска пена —
моја је драга ја не знам која од звезда.

Није то жена земље и загрљаја —
зашто би моје руке бескрајне биле?
За моје глади нема залогаја,
ни за жеђ моју чаробног напитка виле.
Не, није то жена земље и загрљаја!

Моја је драга сва ко од астралног тела,
и косе су њене као месечине,
и сва је као васкрсли богови бела,
и мека као звездане паучине —
моја је драга сва ко од астралног тела.

У своме стремљењу ка свемиру, висинама и ширинама васионе, песник осећа да га распињу вечите чежње свих мисаоних духова ка обухватању читавог космоса:

Сви светови су мало мојој души,
мало је за мене свечовечанство цело,
и бескрај сами срце моје гуши...

Песник хоће да обухвати у свој духовни загрљај сва пространства неба и све даљине бескраја:

одвећ далеко моја рука сеже,
и огромно је одвећ моје крило,
и све далеко изнад звезда веже...

www.unilib.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

И, на крају својих песничких лутања по свемиру, песник осећа, као познати наш филозоф Божидар Кнежевић, као Петар Петровић-Његош и Лаза Костић, да његова велика песничка душа не припада искључиво овом свету него неком другом, бољем и племенитијем:

И све то није овде од овог света,
далеке су, далеке чежње моје,
ко утопљена душа ми тамо одлета,
и мртви боли ко васкрсли богови стоје.
Не, све то није овде од овог света!

Овако се није писало у српској поезији ни пре, ни после Стефановића. Било је можда углађенијих стихова, али није било дубљих и снажнијих песама. Идући путевима највећих српских духова, П. Петровића-Његоша, Костића и Кнежевића, Стефановић је достигао до данас, можда, највиши успон до којег је достигла српска поезија у своје историском развоју кроз читав један век.

III

У својој расправи о обнови српске родољубиве поезије, Скерлић је поздравно појаву првих модерних родољубивих песама у српској лирици, песама Алексе Шантића, Милана Ракића и Вељка Петровића. Међутим, први модерни српски лиричар, који је почео писати родољубиве песме у новом духу, без патетике и театарности наших романтичара, био је Свет. Стефановић. У своје снажном и значајном циклусу *Враћање земљи*, Стефановић је дао прве родољубиве песме модерне српске лирике и унео нове тонове, нова осећања, нове мисли и нове изразе у српску поезију. У крешто надахнутој песми *Вега тела*, Стефановић се, као блудни син, из далеке туђине, враћа родној грудни и пева химну сељачком плугу:

Ори, плуже, ори! Дубоко запарај
У ту масну земљу богатих плодова!
И преврни прахом мојих прадедова --
Ори, плуже, ори, дубоко запарај!

У песми *Носталгија*, Стефановић са заносом кличе својим родним пољима:

Ништа до небеса да видик сужава,
Нити чежња ишта пут на више крати,
Где најмања тварка с бескрајем се спаја.

Пусто моја, пусто! Сестро мора плава!
Док сад твоје равни врело сунце злати,
Мре ми душа за те чежњом завичаја.

У песми *Глас земље* има нечега искомског, атавистичког у тону и осећању:

У глухо доба кад глас неба трне
И живот звезда гробним мраком тавни,
Осећам ко да преко даљних равни
Нечујно струји душа земље црне.

Уздах искомских жеља земних груди!

Као стари, класични Антеј, песник добија нове снаге при сваком додиру земље и он у карактеристичној и садржајној песми *Земљо мати*, изражава своју љубав према земљи:

Волим твоја брда,
Брига твојих гора,
И твоје долине,
У којима кад плине
Сунце, оне се чине
Ко осмејци радости твоје.

Певајући земљи, у истој песми, Стефановић дочарава слику пролећа на плодним равницама свога завичаја:

Волим пролећа твоја,
Твоје минуте младости,
Када ти буја крв и свака ћелија
Плоди се од сунчева зрака,
И ја се осећам у теби сав
У тихим слутњама живота и снова:
Нерођених још светова.

Идеју смене нараштаја, коју је Јован Јовановић-Змај изразио у својој песми *Светли гробови*, евоцирао је Стефановић у не мање успелој, али модернијој и савременијој песми *Пролеће*, у којој је филозофски и песнички евоцирао непрекинути континуитет „од праотачког до најмлађег гроба”, спајајући прошлост са садашњошћу, али имајући истовремено пред својим духовним очима визију будућности:

И осећам кроз мене како бије
 Дах тајни оних, што ће замном стићи,
 Будућност даљна што још брижно крије.
 У лупољку се то буде цветићи.

Осећајући у себи вреће пролећа — „живота светског вечно подмлађење” — песник упоређује своју душу са младим дрвећем:

Ко дрвеће и моја душа пупи,
 И са блаженством сан стварања снови.
 О, расти душо, пуштај жиле, упи
 Све сокове, из којих живот бива.

Мађарски есејиста и књижевни критичар Ернест Казмер, у своме портрету о Свет. Стефановићу, објављеном у једном мађарском часопису, говорећи о Стефановићевој лирици, нарочито се задржава на овој песми „која можда спада међу најлепше творевине целокупне светске књижевности”. Казмер даје успелу естетичку и психолошку анализу ове песме, а затим се осврће на одзиве тадашње српске књижевне критике: „Кад је ова песма објављена, српска критика, тада доста индиферентна према песнику, нашла је одједном пуно хвала. Уважени строги критичар Богдан Поповић истакао је сродност Стефановића са Сили Придомом. Заиста, у *Пролећу* има нечег што потсећа на тога иначе хладног француског песника. Али, колико је француски песник ипак удаљен од Стефановићевог преданог обожавања природе! Од филозофски зреле поезије до пантеизма није далек пут. Онај, који је у непрекидним интелектуалним преокупацијама, из песме у песму испитује појаве око себе и у себи. Песник, окружен борбама, а усамљен увек, тежећи пантеизму, доспева до космичких тајни.”

У оригинално постављеној рефлексивној песми *Обновљење*, Стефановић даје своју метафизичку концепцију живота и смрти, само на један живљи, песнички начин, без метафизичких апстракција, тако честих код мисаоних песника:

И осећам: ово што ми душа сања,
Из гроба се неког испотајно диже,
Где још горе чежњом неке свете кости.

Дишем мирис мртвих у часу цветања,
Док с духом незнано блиским мени стиже
С пупољака сочних музика младости.

Са присним и непосредним осећањем природе и њених тајни, са пантеистичким обухватањем читавога свемира, песник има срца и за малени свет зрикаваца, као што сведочи нежна песма *Пред крај лета*, са сликовитим оживљавањем обичних сцена из бербе винограда:

У вечери млаке, пуне месечине,
Кад забруји песма силних зрикаваца
Невиђених, скритих под велом маглине,
Ја волим ту песму безбројних срдаца.

Њен смисо ми бива јасан чисто оку:
И док, стојећ усред зрелог винограда,
Из напуклог грожђа струји мирис вина.

Разумем ту песму нежељну висина,
Суву као земља та по којој пада,
И ко живот здраву, ниску и широку.

Ове цитиране, и још многе друге, песме из разних Стефановићевих збирки, речит су доказ песниковог интуитивног осећања присне повезаности душе и тела, човека и жене, родне земље и завичајног неба, живота и смрти, дечјих колевки и праотачких гробова. Као код немачког песника Шилера, у његовој поеми *Звоно*, тако се и у Стефановићевој поезији све слива у једно: у једну психолошку целину, у једно душевно биће, у један поглед на живот и свет. Трансцендентални оптимизам Стефановићеве поезије ипак нема космополитски карактер. У крајњој линији све се слива у родну земљу, у завичај, у отаџбину. И последња песни-

кова мисао биће посвећена нацији. И последња његова песма биће родољубива.

Насупрот већини песника из своје генерације, огрезлих у скептицизму и песимизму, навикнутих да гледају на живот и свет кроз црне наочари, Стефановић, иако је и сам у младости био песимиста, прегорео је своје младићске сумње и слабости, очеличио је своју душу патњама и страдањима, проникнуо је у суштину и смисао нашег овоземаљског пребивања и открио стару, класичну истину да се вредност живота састоји у раду и стварању. Стефановићеви *Сонети страдања* инспирисани су нашом албанском Голготом, док су његови *Херојски ритмови* химна наше националне револуције. *Песма орла у лету*, *Песма висова*, *Песма црног витеза*, *Песма утехе* и *Песма клетве* претстављају Вјерују наше националне будућности и нашег националног Васкрса. Као да су данас написане, ове снажне исповести и обрачуни са самим собом, са нашим унутрашњим слабостима и самообманама, са горким сазнањем фатума наше историје и са чврстом решеношћу да треба поћи новим путевима, треба да уђу у све наше читанке и антологије, да уђу у неписани програм наше националне обнове и нашег моралног препорода, те да постану наше национално Еванђеље. Истински пацифиста, али одлучни противник капиталистичког поретка и плутократске владавине, Стефановић пева песму клетве:

Убице живота које нисте дали,
отимачи блага која текли нисте,
ружитељи олтара које дизали нисте,
рушитељи олтара које дизали нисте,
уништачи права која даровали нисте,
газитељи слобода које ни дали ни имали нисте...

И песник ређа даље кривце све нових и нових покоља и поставља горућа питања:

Зар за то велики бесте,
зар за то моћ узесте,
зар за то напред иђасте,
крчисте стазе и путе,
да оне што за вама стижу
над понор доведете,
над амбиз их лакше намамите?

Као на филму, песник дочарава слику за сликом, оптужбу за оптужбом, насиље за насиљем. Живописно и сликовито, са дубоким песничким надахнућем, песник све више подиже тон и говори као какав старозаветни пророк или апостол:

О, ви што владари над људима бесте
и постадоште господари слугу,
власници робља!
Зле вође што пукове водите,
да очи им свежете и руке,
и уста им заптијете,
да лакше их побијете:
да не буде руке да невиног брани,
да не буде уста да прокажу кривца,
да не буде ока да убицу спази
и на дну зенице да упије лик му
рад вечног суда!
Пастири лоши, што водите стадо на клање,
да сте проклети!

У истој песми, једној од најснажнијих социјалних песама, написаних до сада на нашем језику, песник баца проклетство и на проповеднике материјалистичког схватања живота и света. У тој борби на живот и смрт, између Духа и Материје, песник верује у победу Духа, који је увек јачи и издржљивији од материје. Песник узвикује онима који насрћу на Дух:

Но лудо сте устали на њ,
узалуд смртни бесмртнога дави!
Из најтврђих окова тамнице најтешње,
ко дух из боје у Источној бајци,
избиће он у огромном облаку,
и страх смртнога обориће вас пред њим:
пред његовим вечним ликом,
ликом вечите правде,
ликом истине и добра,
ликом лепоте бића,
ликом човека у Дух уздигнута!

Стефановић је већ у раној младости научно проучавао све тада нове идејне струје, политичке, филозофске, научне, социјално-политичке: позитивизам, дарвинизам, социјализам, марксизам. Као мало који из његове генерације, Стефановић је одмах

у почетку свога рада заузео критички став и према дарвинизму и према марксизму. Има једна изванредно оригинална и карактеристична песма, у којој је Стефановић смело и духовито искарикирао вербалистичку демагогију тадашњих идеолога и агитатора историског материјализма. То је песма *Велика обмана*, која гласи:

У прљавој крчми радничко весеље.
Кроз мутно стакло зрак лампе пробија.
Игра се и пева. Неки се кревеље.
Запара и смрад је, ал весеље прија.

После дневних труда безбрижни су сада,
Не боје се власти, нико ништ им неће;
Слободни су једва једном! У мах тада
Од уста до уста тихи шапат леће.

То је он, изабраник, апостол и вођа!
Од стола му за час створи се трибина.
Он зборит поче. Честа реч му „прођа“
И спомиње много Маркса и Дарвина.

Рече: да ће доћи доба да свак има
Што заслужи. И ко један, у том часу,
Запљескаше сви, јер милија им свима
Од истина силних лаж у томе гласу.

Ова је песма изазвала буру негодовања код свих присталица историског материјализма. Тако је на пример, радикалски часопис *Дело* (фебруар, 1905) огорчено напао ову песму и сасвим произвољно тврдио да је у њој изражени „песимизам тако бедан и јадан, вулгаран и толико „песнички“, да би га без икакве бојазни могао изразити и какав најобичнији ђифтински филистар. Стефановић, некадањи „социјалац“ а данас по струци лекар, најсвечаније и у „песничкој“ форми изјављује данас, после толиких естетичких студија и тако великог осећања за човечанство, да су све оно само силне лажу што су год казала два највећа ума XIX века — Маркс и Дарвин“.

Међутим, данас, после свих горких искустава са марксистичким и материјалистичким настраностима свих врста, време је дало за право Стефановићу, а не његовим недоученим критича-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

рима, њиховим екстремним идеологијама и незрелим апстракцијама.

Смисао живота и вредност нашег овоземаљског пребивања види песник у раду, у стварању, али не за себе него за нацију, за заједницу, за вечне човечанске идеале. Треба се жртвовати за целину. Треба несебично стварати све нове и нове тековине, које ће да унапреде европску културу и хришћанску цивилизацију. Верујући дубоко и непоколебљиво у значај и вредност рада, Стефановић је испевао једну од својих најлепших песама, песму *Руке*, химну раду и стварању:

Руке рада, о вечно вредне руке,
 безбројне, слабе и јаке,
 творачке и херојске и ропске,
 све спојене ко на молитву једну општу,
 у једној химни рада,
 једном благослову вечитог остварења,
 изнад свршеног дела,
 једној завери вечитих прегнућа,
 од копања мина за рушење свих руина
 до зидања вавилонских кула!

Све што дижете, о вечито радне руке,
 дижете у вис, ма за стопу ближе небу;
 све што остављате остаје ко траг од вас,
 и кад вас више није, дело још стоји и траје,
 и давно мртве, иструле руке
 живе и трају и пулсом вашег живота бију,
 о руке рада, о вечно вредне руке!

Можда ни једна Стефановићева песма није актуелнија и значајнија за нас, у садашње време, када је потребно на свима пољима да се подиже и изграђује, од горе наведене химне раду и стварању. За велико дело наше националне обнове потребне су неуморне руке свих свесних Срба, који воле своју родну грудну као што је воли наш песник, који су спремни да уложе све своје напоре за препород нашег народа.

Наш песник верује чврсто и непоколебљиво у тај препород, са неизмерним жаром своје песничке душе, и у свом узвишеном *Псалму* утехе пева:

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

Теши се, народе мој!
 У патњи и страдању свом
 преш'о си тежи пут
 Од Калварије божјег сина!
 Теши се, душо моја,
 јер већи твој је бол
 за тисуће година туге и страдања
 Голготског мученика!

Песникову душу раздира горко сазнање о огромном броју наших драгоцених жртава, али ипак верује да ће после Голготе доћи Васкрс и нашој напаћеној нацији:

И не може проћи
 мука и страдање све то —
 све узалуд!
 Не може бити
 да сто пут за друге мресмо,
 узалуд распети бесмо!
 Муке су наше векова искупљење,
 страдање наше пут је к спасу,
 смрт је наша вече Васкрсења...

Данас, у најтежим и најсудбоноснијим данима које преживљује српски народ откако постоји, наш песник гледа истини у очи и достојно испуњава високу мисију песника у служби свога народа и његових правилно схваћених интереса и задатака. Као што је почетком овога века, својим знаменитим циклусом *Враћање земљи*, дао знак за обнову српске родољубиве поезије, тако је сада, прибравши се после прве утучености после катастрофе која је задесила наш народ и нашу државу, по други пут, само у далеко неповољнијим приликама, приступио обнови наше родољубиве поезије. Увидевши јасно у чему се у садашњем моменту налази наш спас и могућност даљег опстанка као нације, Стефановић је у своме значајном сонету *Раде Неймар* песнички изразио смисао времена у којем живимо, лепоту, вредност и значај рада и стварања:

Доста већ снаге што само хајдуке и делије ствара,
 Сит сам већ и тог Марка што друмове царске оре,
 И тих мерданција љутих што живе тек да се боре,
 Превише крв нам стазе земље и неба шара.

Света ми дође сад рука Раде Неимара,
Што куле и мостове зида и божје гради дворе,
Виле и тајни дуси чудесно са њим зборе,
Он тајним силама диже што и сам Демон обара.

Сва су већ царства и славе прошлости нема и сива,
О толкој борби и крви и саме песме већ ћуте —
Само Радове градње стоје ко нетакнуте.

Смерни неимар царски он Вечног неимар бива,
На небу самом су његове куле подигнуте —
Тог побратима вила цар анђела целива.

Ова смела химна наше нове националне револуције биће данас-сутра у историји српске књижевности обележена као програмска песма једнога новог доба, нове епохе националне обнове и духовног препорода српског народа, а песник овога историски знаменитог сонета биће означен као пророк који је у најтежим временима, када се радило о бити или не бити, осветљавао путеве новим српским нараштајима.

И у осталим својим песмама, написаним у току последње године, Стефановић буди успаване енергије и замрле савести оних, који још нису свесни озбиљности времена које преживљујемо, и позива нас на подизање свега што се тако изненадно, можда кривицом нас свију, за неколико дана срушило, а вредност чега смо сви осетили тек када је било већ и одвише касно. И у својој најновијој песми, написаној пре кратког времена, Стефановић, у ставу пророка, апостола и тешитеља свога народа, довикује данашњим покољењима:

У вихру и бури несломљен бор,
Роде, истрај и стој!
Зове те векова моћних хор:
Ти буди прав и свој!

Стреси, одбаци нанос туђ,
Истока мутни зрак
И трулог Запада мемлу и буђ,
На своме буди јак!

Новога доба веснике чуј,
Будућих зора зов,
На култу рада и жртве куј,
Човека нови ков!

И вихром и буром несломљен бор,
Роде, истрај и стој,
Кличе ти векова моћни збор:
Ти буди прав и свој!

Ова најновија песма Светислава Стефановића, дата под скромним и једноставним насловом *Истрајати*, садржи наш национални програм, — наше национално Вјерују. Кроз ову песму проговорила је пробуђена национална свест данашњих наших покољења, која су понела на својим леђима највећи терет у нашој историској трагедији.

Наш песник дубоко верује да после Голготе долази Васкрс и његове најлепше родољубиве песме само су весници нове зоре, којој иде у сусрет и напаћени српски народ. Уколико је била тамнија ноћ наше несреће утолико ће бити светлија зора нашега Васкрса.

IV

Данас, после пола века песничког стварања Светислава Стефановића, мишљења о вредности његове поезије искристалисала су се и код озбиљне књижевне критике и код образоване читалачке публике. То опште мишљење прихваћено је не само код Стефановићевих савременика, него и код истакнутих претставника нашег млађег књижевног нараштаја. Илустрације ради цитираћемо овде само мишљење двојице наших савремених књижевних критичара, и то једнога из старије генерације и једнога из млађе. Исидора Секулић, есејиста и естетичар високога ранга, са особито истанчаним разумевањем за спиритуалистичку лирику и религиозне контемплације, приказујући последњу Стефановићеву збирку *Границе* (у *Српском књижевном гласнику*, 1928), зналачки је запазила оно што је битно у његовој поезији: „Стефановић чини напоре да душа и тело човечје дигну своје борбе у што виши план. Он се труди да ствари гледа у њиховој целини. Он негује стрпљење и човечност. Он има осмех за мудро и за лудо, јер зна за границе овога света и живота. Он је самилосан према непријатељу народа свога, јер крв отимања и глади стоји на свачијем насушном круху. Он је дубоко растужен што је достојанства у човечјем животу тако мало, што једна будала може бацити

драгоценост на дно мора, а сви мудраци овог света је више не могу изнети на светлост дана. Те лепе црте у Стефановићевој поезији потичу делом из његове велике културе, а делом из његова животног искуства и религиозности његове душе. Песник је у првом случају више идеоемотиван него емотиван, а етика његова више дисциплина него религиозни мир и безбашаје. У другом случају је Стефановић оно што најбоље може да буде: писац познатих његових сонета који благом поетском утехом овијају страдање човеково као што мирни хоризонт овија тресак и писац буре.”

Од наших истакнутих млађих књижевних критичара писао је о Стефановићу са највише разумевања Боривоје С. Стојковић, у посебном есеју (*Летопис Матице српске*, 1938). Обухвативши у главним цртама целокупан Стефановићев књижевни рад, Б. Стојковић се највише задржао на његовој поезији: „Стефановић је у нас створио посебну врсту поезије... У доба када се наша модерна поезија развијала у два смера, француском (Дучић, Ракић) и националном духу (Шантић, М. Бојић), Стефановићева поезија добила је све својственији, самосталнији израз. Она је, пре свега, била озбиљнија, мисаонија и специфичнија духом. Док је ондашња поезија била добрим делом у елегантној, виртуозној дикцији, пуна изражајних маистрија и каприса, духовита у речи и слици, сликовита, звучна у мелодији, низовима ритмова, Стефановићево певање је садржајније, интелектуалније и људски стварније. Трећа одлика његове поезије је у томе што је, према савременој, богатија и разноврснија обликом. Док је прератна поезија знала само за неколико метричких облика, дотле у Стефановићевој, од почетка до данас, налазимо и те већ такорећи озакоњене и сасвим модернистичке тежње и слободе у песничком изразу. Он се врло често удаљавао од строгог метричког облика, скованог и сливеног везаног слога и брзо се прилагођавао слободнијој песничкој импровизацији. Могло би се чак рећи већ и по томе, поред осталих песничких својстава, да је Стефановић од свих прератних песника био најближи поратном певању.”

Име Светислава Стефановића је познато и у великом европском књижевном свету, јер су о њему писали многи страни књижевни критичари и литерарни историчари, а превођен је готово на све европске језике, као мало који од наших песника. Инте-

ресантно је истаћи да је Ото Хаузер уврстио Стефановића још 1910 у своју велику и репрезентативну историју светске књижевности (*Weltgeschichte der Literatur*, II Band, Bibl. Institut, Leipzig 1910), као једнога од најзначајнијих претставника модерне српске поезије. У одељку о Стефановићу вели Ото Хаузер између осталог: „Стефановић је нашао, кроз модерне енглеске песнике, пре свих других кроз Данте Габријел Розетија, пут ка самоме себи. Његовој неспутаној младалачкој поезији следовали су сонети, који су овој дотле само ретко употребљеној форми створили знатан број Неофита, али који су због своје озбиљне садржине и због свога строгог израза наишли на многа неповољна мишљења. У психолошкој скици и у обради народних мотива за баладу тражио је Стефановић такође нове путеве.“

У својој малој али мајсторски датој збирци превода и препева најзначајнијих модерних српских песника (*Serbische Dichter*, Aleksander Dunker, Weimar 1912), дао је Ото Хаузер нарочито лепо и угледно место Стефановићу, уврстивши у наведену збирку шеснаест његових најлепших песама из његових првих књига. Хаузерову збирку примила је и наша и немачка критика са пуно похвала и признања. Садашњи министар просвете Велибор Јонић, тада још студент германистике на Београдском универзитету, приказао је Хаузерову збирку у *Летопису Матице српске* (1912), у стручно написаној и документованој рецензији, рекавши између осталог: „Оно што се одмах на први поглед опажа, то је да имамо пред собом вична и даровита преводиоца или, како би се то стручним изразом рекло, преводиоца вишег стила... Он има фино осећање кад сме нешто да преведе слободније, док исто тако с необичним поштовањем оригинала задржава сваку појединост, скоро сваки епитет, кад само осети да их је писац с намером употребио. Он код већине песама задржава и ритам оригинала. Остављам на страну, колико је то важна ствар очувати ритам оригинала, већ наглашујем само колико је тешка ствар испунити тај захтев, а при том не изоставити скоро ни једну реч, ни један епитет, чак каткад задржати и ред речи који је у оригиналу.“ Ограничени простор, који нам стоји на расположењу, не дозвољава нам да уђемо у анализу Хаузерових превода Стефановићевих песама, који су тако успели да су сачували лепоту и физиономију оригиналног текста.

Познати италијански слависта и критичар Артуро Крониа, професор Универзитета у Падови, у својој антологији наших писаца (*Antologia Serbo-Croata*), дао је о Стефановићу овај значајан суд: „Његова поезија диктирана је од једног смелог, модерног критицизма, који има неодољиву унутрашњу потребу да превазиђе прошлост и да изналази нове путеве. Врхунац његовог душевног система је нека врста самопревазилажења и усавршавања духа хришћанства са идеализовањем оне модерне космичке љубави, коју је у једноставнијим и спонтанијим изразима св. Фрања Асишки тако дивно опевао. Начин изражавања ове космичности је дат кроз једну револуционарну идеологију, која се одушевљава сунцем, животињама, биљкама, симболима титанизма... Над читавом његовом поезијом скоро неприметно лебди контрола човека од укуса и од културе, који се никад не спушта у артифицијелне бизарности или неуметничке баналности.”

О поезији Свет. Стефановића писали су са разумевањем и италијански естетичари и есејисти Умберто Урбани и француски песник и критичар Филеас Лебег (*Anthologie des poèmes yougoslaves contemporains*, Paris 1919) и хрватски песник А. Г. Матош, и многи други страни писци, познаваоци нашега језика и наше књижевности. Звучи парадоксално да су странци имали за поезију српског песника више љубави и разумевања него сами српски критичари. Док су Скерлић, Лазаревић и њихови једномишљеници филистарски масакрирали дивну поезију једнога од највећих песника српскога језика, дотле су страни критичари и естетичари са широким разумевањем указивали на високе духовне вредности и несвакидашње песничке лепоте у богатој, разноврсној и сложеној поезији Светислава Стефановића.

Данас, после пола века песничког стваралаштва Светислава Стефановића, почиње се и у нас постепено увиђати давно сазрела истина да су странци и овога пута били објективнији и правичнији од нас самих. Крајње је време да постанемо свесни себе и да унемо ценити и наше сопствене духовне вредности и наша властита духовна остварења.

Д-р Р. В. Ђисаловић

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

ДА ЛИ ЈЕ СТЕФАН ПРОВОЕНЧАНИ БИО У ХИЛАНДАРУ?

Занимљиву повељу српскога великога жупана Стефана, потоњег краља Првовенчаног, манастиру Хиландару пажљиво је издао и марљиво протумачио А. Соловјев (Прилози, V, 1925, 62—89). У њој је нашао једно место за које је поверовао да му даје права тврдити, како је Стефан био на Светој Гори. Ја ћу тај цели одељак исписати: „И си поменујућу мнѣ живна чьстноюу славенюу ми родителюу . како красота како дрѣжании мира . како слава и бгатаство . ѡ ницелюубе . вьскорѣ бжне любленне къ себѣ приваѣче . помышля къ себѣ сподобѣти ме владыка мои їсхъ тоужде поклоньникоу быти . оу прѣстѣи владыче нше бце . и свѣтлоу неоугашенуу быти въ храмѣ не . и оу гроба чьстнаго и бговѣрнаго старца . гна ми стаго сямешна мнихъ . сподобленъ быхъ быти емоу с нимъ ктитору и слоужитель . и вьповиу его млнтвами его.“ (Ibidem, 70). А. Соловјев је имао на уму ово разлагање када је написао: „И психолошки је највероватније да је на вест о смрти омиљеног му оца Стефан похитао у Св. Гору, чим су му државни послови дозволили, дакле исте г. 1200, после пола године (или после године и по)“; већ према томе, ако се узме да је Стефан Немања умро 1199 или 1200 (Ibidem, 76).

За цело ово домишљање А. Соловјева осетио је, међутим, већ Д. Костић да почива на неспоразуму, па је с филолошком пажњом рашчланио најважније место у овом одељку, како би доказао да у њему не стоји оно што је А. Соловјев ишчитао. По његову мишљењу се домишљање А. Соловјева „заснива . . на недовољно тачном разумевању текста . . . : помышля къ себѣ : сподобѣти ме (т.ј. да ће ме сподобити) владыка мои Иисусъ . . . тоужде (такође ту, у Хиландару) поклоньникоу быти (некад, доцније) . . . и оу гроба . . . господина ми светого сямешна мнихъ; (а дочеках

одмах и) сподобљенъ быхъ быти емоу с нимъ (са Симеоном) ктитора и служителя. Стефан ту казује само своју, „у себи“ скривену жељу, „помисао“: да се не само поклони гробу очева у Хиландару па да се врати, него да такође, као и Сава, буде ту монах крај гроба очева; а не казује да му је та жеља извршена као што је извршена указана му част да уз оца и с њим заједно буде ктитор. Зато је за прву жељу и употребио футурални презент (сподобитъ) а за извршену част претерит (сподобљенъ быхъ). И какав би он то заветник и био, да га је Христос заиста сподобио да изврши помисао, а он је извршио само у пола: дошао у Хиландар, поклатио се гробу и — вратио се, не поставши и мних у гроба очева? Да се и не питамо даље, на пр., зашто о том доласку Стефанову не говоре ни Сава ни Стефан?, јасно је да великом жупану Рашке, с грабљивим Угрима на северу и са завидљивим кнезом Вуканом на западу, нису могли државни послови никад дозволити да се одмиче тако далеко од земље, нити се он одмицао.” (Светосавски зборник, I, 1936, 137—138). Први део разлагања Д. Костића, филолошки, несумњиво је тачан, док за други то не могу казати. Такав начин доказивања не важи у критичкој историографији.

Да би се ово питање извело начисто, потребно је, пре свега, утврдити, да ли је горе исписани одељак из повеље Стефанове за Хиландар тачно штампан. Љубазношћу Р. Грујића добио сам фотографију знамените повеље, и нисам се много обрадовао када сам с ње видео да је она баш на ономе месту била савијена где се саопштени текст једним својим делом налази, па да би, према томе, за тачно читање требало видети сам оригинал. Али и с фотографије се да ово утврдити: У издању А. Соловјева, на споменутој страни, у десетом реду ја нисам баш сигуран да ли испред ницелюбъ стоји ш. У једанаестом реду је издавач између речи сѣбѣ и сподобитъ изоставио никла. То је било фатално за тачно разумевање текста*). У петнаестоме реду не стоји быхъ него быхъ.

У наведеноме одељку из повеље великога жупана Стефана манастиру Хиландару заиста, дакле, није реч о његовој испуњеној

*) Сасвим у истом значењу као овде употребљено је никла у Животу Стефана Немање од Св. Саве: Списи Св. Саве, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Прво одељење XVII, 1928, 168.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

жељи да буде поклоник Свете Горе и Хиландара него само о нади да ће се она можда једном остварити. То излази из пажљивог читања текста, нарочито како је сада исправљен, и из филолошкога разлагања Д. Костића. Према томе, на основу овога места у повељи не може се тврдити да је велики жупан Стефан био на Светој Гори и да се у Хиландару поконио очеву гробу.

Други докази за побијање претпоставке А. Соловјева заиста нису потребни, али пошто од сувишка — ако је разложит — глава не боли, то да ипак и на ово упозорим. Када Теодосије описује, како се велики жупан Стефан обрадовао, када му је стигла вест од брата Саве да долази с очевим моштима, он га пушта да, између осталог, у великој радости срца и ово каже: „*что въздадеъ господевъ... ва еси, каже въздаст ми? где азъ постыженъ бѣхъ оудостоити се шть тоуждестранствѣи шть горы свѣтыя свѣтыя и муроточныя мошти свѣтаго и прѣподобнаго господина и штьца моего оудѣти, и съ сими иже шть многы лѣта желаннаго ми, егоже въ срѣдци моемъ носѣ не видѣхъ, самою доушою мою, рекоу, господина брата моего видѣти, и свѣтыя невѣмѣстимыя любезы его насытити се.*“ (Теодосије, Живот Светога Саве, ed. Ђ. Даничић, 1860, 82). Како се јасно види, Теодосије вели, да се Стефан обрадовао што ће видети мошти свога оца и што ће угледати много жељенога брата. То значи, ван сваке сумње, да велики жупан Стефан дотле није видео очеве мошти и да се није састајао с братом Савом откако је овај побегао у Свету Гору.

Зато је добро учинио Ђ. Радојичић што у својој чланку „Посете српских владара манастиру Хиландару“ (Обнова, Ускршњи број 1942, 15—16) Стефана Првовенчаног није унео међу поклонике Хиландару. На основу његове повеље овој манастиру то се заиста не може чинити.

Никола Радојичић

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNICIB.RS

ФИЛОСОФИЈА И ПОЛИТИЧКИ ЖИВОТ

У чланку „Светосавска школа” („Просветни гласник” новембар 1942) ми смо дали једну нову дефиницију нације која се разликује и од старе либерално-демократске „држава-нација” и од новије „култура-нација”. Од, на пример, Шпенглеровог схватања: „Народ у стилу једне културе, историски народ, назива се „нацијом” („држава”) наше се схватање разликује у томе што се наместо неодређеног појма културе ставља одређени појам философског погледа на живот који се налази као битни састојак сваке народне, аутохтоне културе. Место одредбе „култура-нација” ми смо дали одредбу „философија-нација”.

Тек када народ постане нација створен је неопходни услов за постојање националне државе. Националне државе нема тамо где нема свесне народне политичке воље. Та воља, пак, условљена је заједничким народним политичким идеалима и тежњама. То претпоставља заједничко схватање животних вредности, тј. заједничку философску концепцију живота. Само философске политичке идеје дају одређен смисао политичком животу. Ако те идеје нису идеје целог народа него идеје једне партије, сталежа или класе, онда ни држава неће бити национална него партиска, сталешка или класна. Облик државе и владе неће тада бити у складу са народним схватањима, са народним духом. У националној држави имамо нераздвојно јединство народа, нације и државе. Таква држава не може бити ни држава радника, ни држава сељака, ни чиновничка држава, ни плутократска, ни држава „плаћена сталежа”. У таквој држави не сме доћи до изражаја само ова или она класа или сталежи него целокупна свесна нација.

Национална свест јесте, даље, неопходни услов за постојање националне државе. У Југославији српски национална свест била је изложена опасности потпуног изумирања и то нарочито код „интелигенције”, онога народног слоја код кога би та свест

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

требало да буде најбуднија и најживља. Ова интелигенција изгледа да иде стопама царистичке руске интелигенције, она иде у своју неизбежну пропаст, ако се на време не пробуди и не увиди смртне опасности које је угрожавају.

Социјална наука, било да је она наука о моралу, било о држави, било о економском народном животу итд., свуда наилази као важан фактор на философску идеју. Ако она посматра социјалне појаве у њиховом историском развоју, она наилази на историску еволуцију философских доктрина без којих се ове појаве не могу разумети. Правилно, пак, и критичко разумевање философских идеја захтева ваљано философско образовање. Без тога разумевања философска идеја може бити од исте опасности за народ, као ватра у рукама мале деце, вели Декарт.

Философска идеја је носилац политичког живота. О значају философије за политички живот каже Мусолини: „Не постоји идеја о држави која не би била принципиелно и идеја о животу: као философија или замисао она је мисаона зграда изграђена или у логичним идејама или лежи у интуицији или вери — увек пак, бар по својој суштини — она је органски поглед на свет.“ („Фашизам“).

Од нашег схватања односа појединца према народу и држави зависиће и наша концепција државе. Ако је тежиште у индивидуалној сфери, имаћемо индивидуалистичко схватање државе. Екстремно схваћен индивидуализам води у анархију. Ако се појединцу обезбеди слободна делатност у свима животним сферама, поглавито у економској и културној, а држава се сведе на апарат реда и безбедности, онда имамо схватање тако зване „патролдиске државе“. Либералистичко схватање државе види у заштити имовине, живота и слободе појединаца једини задатак државе. Индивидуалистичко схватање државе лежи у основици и либерализма и демократије у духу Ж. Ж. Русоа. Из спајања идеја либерализма и демократије долази се до схватања либералне грађанске правне државе деветнаестог столећа. У погледу форме влада ствара се држава партија. Ово либерално демократско схватање допало је, после прошлог светског рата, у кризу услед знатних промена социјалног, економског и културног живота. У неким државама оно је асимилирано новим револуцио-

нарним политичким концепцијама које су довеле до стварања нових облика државе и владе.

Држава партија врло лако дегенерише, а такав је случај био у Југославији, у апарат за стицање богатства оних људи који имају власт у својим рукама. Појављују се скандалозне афере у јавности; многе остају прикривене и непознате. Овакву државу партија не жели више ниједан прави, честит и разуман Србин. Држава дегенерише када нестане заједничког идеала, када приватна сфера потисне политичку и прошири се на њен рачун. То повлачи слабљење националног културног живота, слабљење идеалних а јачање материјалних тежњи, слабљење и опадање морала. Научни успешни рад није могућан без великих новчаних средстава, без помоћи од стране државе. Држава организује и одржава велике научне институте, који нису лукративан посао за приватну сферу нарочито када оне имају чисто теориски карактер.

Са декаденцијом државе слаби и њена васпитна функција, уколико она уопште има ову функцију. Ниво просвећености опада. Код нових се генерација не развија свест о заједничким тежњама и идеалима нити се оне припремају за рад, напоре и пожртвовање ради остваривања тих идеала. Лични интерес, лични прохтев суверено влада и слаби и разбија народну заједницу. Национални живот атрофира, национална свест изумире а одбранбена и борбена снага народа слаби. Пропаст државе и народа је неизбежна при најмањем судару. Све смо ми то доживели, све је то за нас непобитна стварност.

Било је философа који су у овоме јачању приватне и потишкавању политичке сфере видели један идеал, идеал индивидуалне слободе. Када се то мало боље загледа, онда се тај идеал показује као слабљење и разарање народне заједнице. Тиме се пак не јача и не развија човеков живот, пошто је човек по природи својој социјално биће. Тај се пак индивидуални живот јача и развија са повећањем политичке сфере а не обрнуто. Тиме што се човек уздиже изнад својих сићушних себичних тежњи и преноси своје мисли и свој рад у домен националних тежњи и идеала, он је у стању да живи вишим, лепшим, богатијим животом, јер је домен те делатности разнолик, богат и поглавито идеалан. Старање о опстанку, напретку и развоју националне заједнице није више индиферентна ствар за чланове заједнице. Та брига је

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

општа и све их прожима, јер од опстанка и напретка народне заједнице зависи њихов лични опстанак, напредак и благостање. Не постиже се то крађом, пљачком и преваром, које слабе и разарају заједницу. Човек достиже највећу индивидуалну слободу када се руководи националним идеалима који су и његови сопствени а који се у законима манифестују. Закони онда изражавају његову сопствену вољу, дакле никакву туђу вољу, нити туђ притисак и стегу.

Ми сви добро знамо какве тешке последице сноси онај народ чија интелигенција у своме најбољем делу нема интересовања за политички живот свога народа већ живи у истој политички неутралној сфери у којој живе жене и деца. То је последица планског асимилирања, из политичког живота најбоље српске народне интелигенције која се налазила готова сва у државној и самоуправној служби. Мало је остало људи ван те службе који би били у стању да задобију народно поверење и воде политички народне масе. Тако је српски народ био лишен свог правог политичког вођства. Услед тога је и он био принуђен да остане политички пасиван, неутралан. Када су политички њему непознати људи, без његовога знања, извршили преврат и дочепали се власти, он се нужно показао неутралан, равнодушан. Данас он сноси тешке последице рада тих људи, њихових политичких одлука које нису донете ни у име српскога народа нити у његовом интересу. Ти су људи били под утицајем и у служби туђинаца и у њиховом интересу бацили су српски народ у непотребан, безумни рат и несрећу. За своје издајство и злочин према српском народу они неће моћи да избегну заслужену казну. Тешку оптужбу против њих подигао је Претседник владе народног спаса, генерал Милан Недић.

У овакав положај ми не смемо допустити до још једанпут западне српски народ. Он мора бити у стању не само да брани и чува државу него и да ствара онакву државу каква је српској нацији потребна. То се не може постићи без политичког васпитања народа, нарочито интелигенције његове. Недостатак овога васпитања Влада народнога спаса принуђена је да у овим судбоносним данима надокнади безбројним обавештавањима и предавањима о политичком положају српског народа да би избегла дела политичке малоумности која погађају искључиво српски народ.

У бившим југословенским гимназијама политичка настава била је раније предвиђена у програму философије за седми и осми разред. Али број предвиђених часова није био довољан. Нека кобна рука је избрисала овај део програма и свела наставу философије на основе психологије и логике. То ваља сада у светосавској школи исправити. Ученици наших гимназија треба да знају шта је то нација, отаџбина, држава; они треба да познају живот и доктрине економске.

На примеру јаничара, потурица и данашњих комуниста уколико су они српског порекла видимо каква смртна опасност прети Србину од његове рођене деце када она промене вером или философским схватањем. Политичко васпитање наше омладине треба спровести још у средњој школи за време њиховог општег образовања. То се не сме оставити улици, случају, туђем утицају или непријатељској пропаганди. Ове наше кратке напомене не треба површно и олако узети. Ниједан паметан човек неће се олако играти животом своје деце и свога народа. Наша прва дужност је рад на стварању свесних, ваљаних и пожртвованих чланова српске народне заједнице. То је главни задатак наше средње светосавске школе.

Из свега овога може се видети какву значајну улогу има философска идеја и при формирању нације, националне државе и уопште у политичком животу једног народа. Ако се та философска идеја изгуби из вида, онда постају неразумљиве многе појаве тога живота а с тиме у вези појављују се и фиктивни социални проблеми. Ако пак ње нема уопште, онда нема ни нације, ни националне државе, онда може поред анархије постојати још и народ као поданик некога или неких господара који држе сву власт у својим рукама и владају по својој вољи и у своју корист. Таква држава нема никакве националне задатке. Она постоји не ради народа него ради господара. Ни овакву државу не можемо пожелети српском народу. Српски народ се данас налази пред неизбежним задатком стварања једне нове српске националне државе која ће одговарати његовоме духу, његовим потребама и идеалима и реалним приликама у којима је он принуђен да живи. Тим стварањем ће он показати своје културне, државотворне способности.

Др Радиша Митровић

Б Е Л Е Ш К Е

ПРЕГЛЕД РАДА ОД 1941 ГОДИНЕ ДО КРАЈА АПРИЛА 1943
ГОДИНЕ У ОДЕЉЕЊУ ЗА СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ МИНИ-
СТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ВЕРА

НАСТАВА

Због нередовних прилика под којима је у највећем броју школа извођена настава школске 1941/42, а изузетно од одредаба Закона о средњим школама и Закона о грађанским школама, продужено је трајање I полугодшта те школске године, одређивани су изван рокова предвиђених поменим законима неколики рокови за извршење разредних, поправних и течајних испита а исто тако продужавани су и рокови за упис ученика. Сем тога с обзиром на чињеницу да се у многим школама за време зимских месеци настава или није могла никако изводити, или да су се могли одржавати само повремени састанци, или да се најзад у једном ограниченом броју школа настава могла изводити уз редукују броја часова и предмета, показала се потреба да се организује наставни рад на тај начин што су ученици распоређени у групе заједнички радили у домовима родитеља имућнијих ученика, а наставници су обилазили ове радне групе, давали наставна упутства, вршили контролу рада и надзиравали ученичко владање и понашање ван школе. Пре него што је приступљено оваквој организацији рада ученицима су раздељена питања за једну групу предмета и остављено им је да се спреме за испите из тих предмета. При овоме изабрани су као предмети које ученици могу на овај начин савладати по невољи без редовне школске наставе ови:

а) у средњим школама: веронаука I—VIII раз., историја II и V раз., земљопис I—VIII раз., природопис I, II, V, VI и VII разред, хигијена III, IV, VI и VII раз., физика VII и VIII раз., хемија VIII раз. и филозофија VIII раз. Питањима која су раздељена ученицима обухваћени су главни делови градива по принципу одржавања континуитета. Приликом саопштења ових питања наставници су дали потребна објашњења: где ће у одговарајућим уџбеницима ученици наћи градиво, у ком ће га обиму обрадити и којим моментима поклонити јачу пажњу. Што се тиче ограничено малог броја школа у којима је настава могла бити извођена нормално или приближно нормално, остављено је наставничким саветима да, држећи се наставног плана и програма, подесе рад тако да ученици изнесу хармонична знања. Као припрема за обраду ових предмета који су се имали радити под побољшаним

приликама спочетка пролећа па до завршетка школске године, ученицима је одређена обавезна лектира из српског језика и књижевности од I до VIII разреда, из немачког и француског језика од VI до VIII разреда и латинског језика од VII до VIII разреда, с тим да се контрола обраде лектире изврши путем колоквијума. Обрађена је нарочита пажња при одабирању лектире из напред поменутих предмета на избор текста, у коме је циљу био израђен и разаслат школама списак писаца и штива.

б) За учитељске и грађанске школе по истим принципима и под сличним околностима рада израђена су упутства за извођење наставе, односно саморадњу ученичку, одабирајући у томе предмете за чију обраду није неминовно било потребно редовно наставничко руководство у самој школи.

Одређени испити одржани су у I половини марта 1942 године и они су дали задовољавајуће резултате. Ученицима који нису постигли потпун успех на овим испитима из појединих предмета остављена је могућност да, похађајући у другом полугодшту редовну наставу из осталих предмета, надокнаде губитке и путем поправних испита окончају школску годину уколико су показан неуспех на испитима накнадним радом могли поправити. Како при оцењивању при испитима тако и при оцењивању из предмета који су се учили у II полугодшту, од ученика се тражило да покажу одређени минимум знања, а наставници су имали прецизна упутства да оцењивање врше објективно али без слабости и недозвољених индουλгенција. Ово начело нарочито је истакнуто при оцењивању ученика на вишим течајним и учитељским дипломским испитима. Министарство је стајало на становишту да је неопходно потребно да се изврши селекција омладине за будуће народно вођство, тако да дипломе о положеном течајном или дипломском испиту могу добити само они ученици који стварно имају најбоље моралне и интелектуалне квалитете, и који су стекли у довољној мери потребна знања и спремност за успешно напредовање у доцнијим позивима и за стручно и научно усавршавање на високим школама и универзитетима.

Да би се подигао здрав национални дух и развила осећања побожности, ученици су били од својих школских власти позивани на чешће састанке на којима су директори школа или одређени наставници држали ученицима поучна предавања, а нарочито предавања намењена антикомунистичкој пропаганди. Заведено је обавезно похађање богослужења, у већим школама по групама разреда.

Сем тога у свима средњим, учитељским и грађанским школама образовани су ученички хорови који су се спремали за појање на литургији.

Упис ученика за школску 1942/43 школску годину извршен је крајем августа, а редовна настава по свима школама отпочела је првог септембра, дакле нешто раније него у нормалним приликама. Ово је учињено колико да би се бар унеколико надокнадили недостаци нередовне наставе из претходних година, толико и обзиром на евентуалан прекид школског рада у току зиме услед недовољног огревног материјала.

За ову школску годину израђен је нов скраћени Наставни програм за све учитељске, средње и грађанске школе.

Ради уопштувања наставе из националне групе предмета а у циљу развијања и јачања националног духа код школске омладине заводе се за ученике VI—VIII разреда гимназије семинари у виду домаћих задатака за време зимских месеца. Да би тај рад био што кориснији и једнообразнији за целу земљу, Министарство је одредило и теме које ће се обрађивати.

Да би се школска женска омладина што боље припремила за дужности које јој претстоје као будућим домаћицама и мајкама, заводи се као обавезан предмет по гимназијама за ученице V—VIII разреда „Домаћинство и материнство“, с програмом који је претходно одобрио министар просвете.

Од почетка ове школске године поступно се уводи обавезна настава из талијанског на место француског језика још у неким гимназијама у којима овај предмет дотле није био уведен.

Од 20 новембра обуставила се редовна настава у свима школама у Београду и неким местима унутрашњости, а место тога одржавају се повремени састанци наставника и ученика. На овим састанцима наставници упућују ученике како да у својим домовима наставе у школи започети рад, контролишући истовремено овај рад својих ученика. Да би пак наставници имали више могућности за што правилније оцењивање ученика, прво полугодиште продужено је за читав месец фебруар.

У низу мера за реформу наставе и побољшање рада у школи, од ове школске године заведено је и психолошко проучавање ученика средњих и средњих стручних школа.

ВАСПИТАЊЕ

Напоредо са старањем о извођењу наставе, Министарство је покло-нило велику бригу васпитању ученика. Наставници су имали дужност да најпре личним примером а затим поуком, саветом и опоменом дејствују на своје васпитанике како у школи тако и ван ње. У том циљу организована су стална посећивања ученика по домовима, спроведено је надгледање њихова рада и понашања на дому, на улици, на јавним местима, при ђачким састанцима и на сваком месту где се ученици појављују или као појединци или као школа. У школским просторијама истакнута су главна гесла данашњице: „Мир, рад, ред и слога то је спас Србије“, „Само слога Србина спасава“, „Све за српство“, „Бог чува Србију“.

Оваквим напорима у великој мери допринело се оздрављењу духа и менталитета средњошколаца и сузбијене су разорне акције које су у ранијим временима наилазиле на плодно тле међу средњошколском омладином.

Да би се школска омладина васпитала у чисто српском народном духу, наређено је од стране Министарства да се по свима школама недељом и празником одржавају за ученике свих разреда предавања чији је циљ да ученици што дубље упознају народне умотворине, у првом реду народну поезију.

У школској 1942/43 години једном одлуком министра просвете и вера заводе се по свима школама „Српска посела“ ради омогућавања што ближег и што приснијег додира између наставника и ђачких родитеља.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

Да би се код школске омладине спречила употреба ружних и вулгарних речи и израза, једним расписом наређено је старешинама свих школа да се у сарадњи и споразуму са Заједницом дома и школе предузму све потребне мере ради сузбијања ове ружне појаве код наше омладине уопште. Ученицама свих средњих и средњих стручних школа наређено је да своју косу плету у витице а свако шминкање забрањено им је.

Да би се појачао надзор над владањем и поступцима ученика-ца за време када нису у школи, једном одлуком министра просвете и вера заводи се при свима средњим и средњим стручним школама звање сталног васпитача почев с мартом 1943 године. Једновремено је прописан привремени Правилник о дужностима ових васпитача.

РЕГУЛИСАЊЕ ШКОЛСКОГ ЖИВОТА

1) Полазећи од начела да је школска дисциплина први услов за рад и успех у настави и васпитању, разним мерама појачавана је дисциплина, по потреби и строжим мерама, и у том циљу ученицима је забрањено кретање после одређених вечерњих часова, похађање јавних локала, одлазак у биоскопе и на друге јавне приредбе за које школска власт не буде издала одобрење.

У свима случајевима када је утврђено да су ученици показали разумданост, јачу непослушност или лабилност у моралу, овакви ученици уклањани су из школске средине. Да би се школе ослободиле присуства национално непоузданих или компромитованих ученика у вези са комунистичким акцијама тајних организација, сви национално непоуздани ученици изгнани су из средњих и средњих стручних школа. Пре доношења оваквих одлука Министарство је прибавило од школских старешина предлоге наставничких савета и после спроведених истрага доносило је своје коначне одлуке. Наставнички савети имали су задатак да све ученике својих школа индивидуално окарактеришу и да их групишу у три групе: национално непоуздане и компромитоване, лабилне и подложне негативним утицајима, и национално поуздане и исправне. За прву групу следовале су санкције — изгнање из школе, за другу групу појачан је надзор и држани су под присмотром, а трећа група, која је претстављала гро ученика, остала је као здрави и конструктивни елеменат за извођење школских задатака. Као национално непоуздани уклоњени су из школе путем изгнања 276 ученика и 99 ученица. Уколико су се при примени ових казnenих мера показале и доказале омашке, оне су накнадним одлукама исправљене. Тако је враћено у школе 45 ученика и 13 ученица.

2) У циљу развијања социјалног смисла и ради збрињавања сиромашних ученика Министарство је у свима средњим, учитељским и грађанским школама образовало ђачке кухиње које су основане из средстава у новцу и натури, прибраних од самих ученика и њихових родитеља. У овим кухињама, које су делимично уживале и помоћи Црвеног крста, знатан број сиромашних ученика, а нарочито ученика-избеглица, добијали су здраву и обилату храну. Рад ђачких кухиња тече и даље. Организацију кухиња спроводиле

су школске власти, којима је у том погледу остављена потпуна иницијатива. Школе су поред напред поменутих средстава и саме стварале нове изворе на тај начин што су ученици у школским двориштима или на слободним теренима обрађивали школске баште па добивени принос употребљаван је за школске кухиње.

У школској 1942/43 години питању исхране сиромашних ученика поклања се још већа пажња. Министарство стално настоји код школских управа да би се ове године отвориле школске кухиње и при оним школама где их раније није било. Министар просвете и вера лично се обраћа писмом свима новчаним заводима у Београду у циљу да их заинтересује за ово питање. Помоћ у новцу који је добијен од појединих завода била је знатна.

Да би сиромашни ученици били још боље материјално обезбеђени, почев од ове школске године одличним и врло добрим ученицима издаје се државна помоћ у новцу. Потребна сума за ове издатке осигурава се годишњим буџетима. Сем тога у Београду је већи број сиромашних ученика-ца у јануару ове године добио топло одело и обућу. Ову хуману акцију водило је Поглаварство града Београда.

Једним расписом из новембра 1942 године Министарство је ставило у дужност свима школским управама да се међу школском омладином поведе жива акција у циљу скупљања прилога од имућнијих становника града и села за помоћ сиромашној школској деци.

3) Показало се потребним и корисним да се у свима школама проведе радна служба. Ова организација дала је најбоље резултате. У 1941/42 години, ученици свих школа обрадили су укупно 23.400 м² земљишта, а у школској 1942/43 години обрађено је 24.400 м² земљишта. Поред ове врсте радне службе постојали су и њени други облици: ученици су за време зимских дана чистили снег у школским двориштима и на улицама, ученице су плеле топле делове одеће за избегличку децу и заробљенике; у појединим местима ученици су изводили разне земљане радове у школским двориштима, вршили ситније оправке или раскрчивали отпатке грађевинског материјала; за време цветања липе и лековитога биља ученици су прибирали цветове и школе су предавале Националној служби прибрани материјал добијајући за то новчану накнаду која је ишла у корист школских кухиња.

Радна служба допринела је да ученици осете себе као део целине и да осете од свог рада и задовољство и користи. Велико је задовољство за ученике средњих школа и њихове родитеље изазвала смотра радне службе у Београду која је одржана 6 јула 1942 године. Министарство је сматрало за потребно да у посебном издању једне споменице сачува сећања на почетак организације радне службе а оставивши једну колекцију снимака са те приредбе.

4) Пошто се показало да самоуправне гимназије у упоређењу с државним подбацују у многим погледу, све непотпуне самоуправне гимназије почев од школске 1942/43 године укинуте су и делимично замењене државним.

Због смањења територије данашње Србије и, у вези с тим, због задовољених потреба народних школа у погледу одговарајућег броја наставног особља, приступило се у овој години поступном затварању учитељских школа у Алексинцу, Неготину и Ужицу.

НАСТАВНО ОСОБЉЕ

Наставници средњих и учитељских школа имали су знатан удео у обнови школства и лечењу недуга из прошлости.

После догађаја изазваних ратом многи наставници средњих и учитељских школа морали су, често под најтежим околностима, напустити места свог дотадашњег службовања и прећи на територију Војног заповедника Србије. Прилив наставника-избеглица био је врло велик, и они су у првих мах произвољно били распоређени по школама. Ради правилне организације рада у школама, извршена су потребна померања наставника и формирање наставничких колегијума. Паралелно с тим извршено је уклањање свих национално непоузданих и задржани су у служби само они који су давали све гаранције да ће својом сарадњом, марљивошћу, знањем и спремом и националном свешћу бити конструктивни чиниоци у данашњици. Поред националном свешћу бити конструктивни чиниоци у данашњици. Од свих наставника тражило се не само да све своје време посвете настави, школи и ученицима, већ и да развију пуну активност у обнови Србије и у средини у којој живе. Да би се наставници упознали са најсавременијим принципима педагогије, основани су педагошко-методски течајеви, на којима су познати педагози држали и држе предавања наставницима свих београдских гимназија. Таква предавања одржаваће се и у унутрашњости. Ова предавања ће се сироводити до оснивања Педагошког института. Основани су курсеви Немачког научног института за средњошколске наставнике немачког језика, на којима су се ови наставници усавршавали у својој струци.

Наставници средњих и учитељских школа били су и данас јесу најактивнији сарадници Владе народног спаса и учествовали су и учествују у свима потхватима у којима се очекује акција просвећених родољуба. Ове задатке они су вршили са много личног самоодрицања, борећи се са материјалним тешкоћама, трпећи оскудице, а често излажући се и опасностима. Без овакве сарадње просветних радника Министарство просвете и вера не би могло ни један мали део својих планова спровести у живот.

УРЕДБЕ, ПРАВИЛНИЦИ И ВАЖНИЈЕ ОДЛУКЕ

1) Да би се појачала власт и одговорност школских старешина, новим Правилнима о оцењивању наставника средњих и средњих стручних школа одређено је да оцењивање наставника врше непосредне школске старешине у првом степену. Донете су и друге одредбе у томе Правилнику, које појачавају систем оцењивања и које истовремено гарантују да ће оно бити исправно и објективно.

2) Да би се школска омладина отстрањена из школа изгнањем као национално непоуздана и ваншколска омладина на исти начин обележена

упутила на прави пут и извела испод утицаја улице и рушилачких чинилаца, Уредбом је основан Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци. Главне одредбе те Уредбе су следеће: у Завод се шаљу ученици-це средњих и средњих стручних школа које су школске власти изгнале или које буду изгнале из школа и ваншколска омладина оба пола у узрасту од 14 до 25 година живота. Принудно васпитање трајаће од 6 месеци до 2 године. Завод је интернатски уређен, са обавезним духовним и телесним радом. Издржавање сиромашних пада на терет државе, а за имућне носе трошкове око издржавања њихови родитељи или старатељи.

При Заводу је осигурана редовна настава за ученике виших разреда гимназије.

3) Да би се решило питање школске омладине која је, понесена националном свешћу и осећањем дужности, похрлила у добровољачке и четничке одреде за борбу противу комуниста и рушилаца реда, па због тога заостала у своме школовању и претрпела губитке, Уредбом М.с.бр. 2095/42 регулисано је питање ових ученика. За ученике средњих и учитељских школа и за ученике осталих њима равних школа организовани су нарочити течајеви у Београду и Букову, израђени су посебни програми и образоване су екипе наставника који су курсеве одржали и спровели испите. Резултати који су на течају постигнути задовољавају у потпуној мери. Укупно је 279 течајаца.

4) Према новим приликама и потребама израђена су Правила о пријемном испиту за упис у I разред средњих школа. Овим Правилима прикључен је и нарочити Програм, по коме се тражи да ученици на томе испиту покажу сасвим поуздане основице за улазак у средњу школу. Као новина појављује се то да су ови испити јавни на свом усменом делу и да том делу испита могу присуствовати ученички родитељи и њихови учитељи у тренутку кад њихова деца, односно ученици, овај испит полажу. Ова је одредба донета да би се избегао сваки приговор раду и свако оспоравање објективности испитних одбора.

5) Поред овога донете су и ове одлуке: о постављању хонорарних наставника, о постављању служитеља, о постављању привременог особља у средњим и нижим стручним школама, о изузимању наставника српског и немачког језика, астрономије, математике и физике од Уредбе М.с.бр. 430/41 и 950/41, и др. Затим је донесен Правилник о висини награде хонорарних наставника, Уредба о постављању суплената и привремених учитеља вештина.

6) Од стране г. ректора Београдског универзитета, начелника за средње образовање и одређених педагога инструктора образоване су радне заједнице по београдским гимназијама, учитељским школама и трговачким академијама, — извршено је обилажење поменутих школа у времену од 22 марта до 2 априла, и одржана предавања „проблем педагошког и методског рада у гимназијама“ са дискусијом. Од 3 до 17 априла педагози инструктори настављају рад са директорима, наставницима и ученицима. У току месеца маја наставиће се даљи рад у истом смислу. Тиме би биле завршене три етапе у организовању ових течајева.

7) Одлуком III бр. 5182 од 23 марта тек. године упућено је 30 изасланика у све београдске гимназије, учитељске школе и трговачке академије, да изврше преглед у методско-педагошком и административном погледу и поднесу извештај о нађеном стању Одељењу за средње образовање до 3 априла т. г.

8) Према наређењу III бр. 7084 одржаће од 28 априла до 4 маја закључно г. Ђорђе Тосић, антикомунистичко предавање за све ученике и ученице виших разреда свих школа, у дворани Коларчевог народног универзитета, према утврђеном распореду.

9) Поред надзора над школама и другим просветним установама, који врши централа Министарства просвете и вера, установљени су и окружни просветни инспекторати, постављени инспектори са седиштем у главном месту округа, чија је дужност да координирају рад свих школа, дају упутства и врше надзор над свима школама, просветно хуманим друштвима и осталим културним институцијама.

ГРАЂАНСКЕ ШКОЛЕ

Говором комесара Министарства просвете господина Велибора Јонића одржаном на Београдском радију 20 јула 1941, дате су основне смернице просветне политике и наглашена потреба школске реформе у Србији. Самим тим, грађанске школе као специјалан тип школа у коме су срећно спојени опште и стручно-практично образовање, а чији значај на српском управном подручју (изузев Баната) дотада није био довољно оцењен, дошле су у центар пажње тадањег комесара и потоњег министра просвете господина Велибора Јонића.

Одмах је покренута акција да се грађанске школе, као установе чији је задатак да створе један нов, образованији, просвећенији и за животну утакмицу способнији привредни подмладак, што више популаришу у Србији, па је у том смислу упућен распис свима већим општинама у земљи. Истовремено је објављено и неколико чланака у дневним листовима. Убрзо су се почели показивати позитивни резултати. Из више места у унутрашњости почели су се јављати покрети за отварањем грађанских школа. Настојањем Отсека за грађанске школе, који је ову акцију бодрио и правилно помагао, и поред нереда у земљи јесени 1941, успело се да се за две године ратних тежоба отвори 6 нових грађанских школа у: Пожаревцу, Кладову, Андрејевцу, Вражогрицу, Књажевцу и Лазаревцу. Снабдевене довољним бројем наставничких снага и најнужнијим материјалним и наставним средствима, ове школе успешно раде и прошириле су бразду просвете коју су тако успешно заорале све грађанске школе у нашем народу.

Један од најтежих проблема који је морао да се савлада одмах по рату био је збрињавање и персонални размештај великог броја наставника избеглица. Благодарени великом и увек благонаклоном разумевању на које је ово тешко питање увек наилазило код господина министра Јонића успело се да се у 27 грађанских школа, тада бројно и просторно прилично малих, распореди око 700 наставника грађанских школа. Од тада па све до данас

радило се на сређивању тога персоналног питања. Успело је да се скоро сви сувишни наставници распореде по средњим и стручним школама и да се у грађанским школама задрже само стварно потребне наставне снаге. За дуги низ година обезбеђени су стручни наставници и за грађанске школе на чијем се стварању већ ради, пошто у основним школама ради велики број учитеља-дипломираних слушалаца Више педагошке школе.

Одмах после рата почело се мислити да се Наставни план и програм за грађанске школе прилагоди садањим приликама. Прво је израђен скраћени, а потом и нормални план и програм. У Државном просветном плану грађанска школа замишљена је као општи тип ниже средње школе, која би се имала отворити у свима већим местима. Она би имала да подиже општи ниво образовања малог човека, дајући му у исти мах потребне елементе да се из њега може развити национално свестан и рационалан привредник.

Обрада градива, испити, уписи, дисциплински прописи, регулисани за средње и учитељске школе важили су у свему и за грађанске школе. На тај начин, грађанска школа, и поред своје типске стручности, задржала је свој основни тип народне средње школе. Као таква, послужиле и у будућности српском народу и српској народној мисли.

И ђацима грађанских школа посвећена је потребна пажња. Васпитање и ван школе одређено је и дириговано општим мерама просветне централе и школских управа. Социјално старање било је на висини постављених задатака јер је свака грађанска школа, где год је то било потребно, имала ђачку кухињу где су се прихрањивала сиромашнија школска деца. Поред тога, свака грађанска школа имала је и има школски врт, па је ђачком радном снагом прилично допринето извођењу планске пољопривредне производње.

Отварањем нових грађанских школа у Србији, спречиће се лиферовање великог броја непотребних интелектуалаца. Средине малих места добиће већи број младих људи нашем индустријском, занатском и привредном животу. Школа ће престати да спрема само чиновнике, који се не могу увек упослити, него ће дати довољан број трудбеника који ће, морално и стручно припремљени, подићи општи ниво нашег средњег човека.

Начело пројекта општег државног просветног плана да се увећа број грађанских школа у Србији, јесте решење које је требало да постане наш императив пре 15—20 година. Мали човек, оспособљен да практично ствара предуслове за егзистенцију своју и своје породице, имао би више љубави и за своју државну заједницу. Поучен и научен, везао би се за посао, а то је била и остаће основица позитивног начела за живот свих времена.

У подизању здравог и националног духа у нашем народу, у акцији на обнови Србије и српства, узело је активног учешћа и наставничко особље грађанских школа. За скоро две године овог тешког живота нашег народа, у времену када су поклизнули многи, грађанске школе могу бити поносне на чињеницу: да није било лица у њеним наставничким редовима који би свој рад у школи и положај у друштву заменили животом авантуристе.

И поред тешких прилика под којима се радило, оскудице школских зграда и материјала за рад, рад грађанских школа имао је видно место у раду осталих средњих школа. Подвргнуте заједничком надзору Одељења за средње образовање имале су заједничке и опште инструкције за рад. Тако, наставни план и програм изводио се и савлађивао напоре са радом осталих средњих школа.

Наставно особље, пак, и у школи и ван школе, чинило је све што је било у његовој моћи да се наш народ упуту раду, дому, породици. У одборима за народно просвећивање наставници грађанских школа узели су активног учешћа и тиме извршили своју дужност ван школе — дужност народног просветитеља и учитеља.

23 априла 1943

ПРЕГЛЕД РАДА ОДЕЉЕЊА ЗА ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ВЕРА

I Организовање послова у Одељењу

После 6 априла 1941 године, иако се област надлежности Министарства просвете знатно смањила, ипак су се послови у Одељењу за народне школе разгранали. С једне стране нередовне прилике у земљи и прилив многих избеглица са стране изазвали су разна питања, највише персоналне природе, која се раније нису појављивала, а с друге стране укидањем Одељења за наставу многи послови пренети су на Одељење за народне школе. Стога се, нарочито почетком прошле године приступило кориснијој подели Одељења на отсеке и одељке. Поред осталог образован је у Одељењу за народне школе и Одељак за Косовску област који врши све послове по питањима свих врста школа и народног просвећивања на територији Округа митровичког. Најновијом Уредбом о уређењу Министарства просвете и вера Одељење за народне школе добило је назив Одељења за основно образовање. Овом Уредбом многи послови из Одељења за народно просвећивање, као што су: течајеви за неписмене, домаћичке школе и течајеви и др. пренети су у ово Одељење. У вези с овом Уредбом организовани су и послови у појединим отсецима и одељцима. Исто тако учињен је и предлог за систематизацију места свих службеника овог Одељења.

Да би Министарство имало тачан преглед школа, одељења, наставника и школских надзорника са свима потребним подацима — што раније није био случај — Одељење је приступило почетком прошле године изради и уређењу картотеке и за себе и за окружна начелства. Скоро пет месеци са око 40 службеника, махом учитеља који нису били свакога дана запослени у школи, радило се на попуњавању картона. Затим се приступило њихову уређењу. Сада Одељење има две картотеке: централну, у којој су картони наставника и школских надзорника уређени по азбучном реду, и посебну,

У којој су лични картони поређани по школама и местима у којима учитељи и школски надзорници службују. Лични картони садрже све податке који су потребни за свестрано познавање једнога наставника. Посебна картотека има још и картоне школа, места, срезова и округа са потребним општим и статистичким подацима. Израђени су и правилници за руковање картотекама у Одељењу и у окружним начелствима.

Одељење је исто тако прибавило посебне подробне податке о школским надзорницима: њиховој спреми и старешинским способностима.

Административном пословању у Одељењу поклања се нарочита пажња. Полази се увек са гледишта да оно треба да буде што упрошћеније и што брже. У том циљу уведене су извесне новине. Сем тога, надзор над радом свих отсека и одељака је појачан. Предмети се очевидно сада правилније, брже и тачније решавају него раније.

II Персонална питања

Једно од најтежих питања која су искрсла услед ратних прилика после 6 априла у Одељењу за народне школе било је питање смештаја многобројних учитеља избеглица који су из разних крајева прешли у Србију. Да би брзо решило ово питање, Одељење је донело одлуку да се сви они привремено доделе у поједина места. Тиме су они били преузети у државну службу. Доцније неки од њих су размештени у празна одељења. Жене чији су мужеви имали минимум за егзистенцију стављене су на расположење или редуциране.

У вези са питањем збрињавања чиновника избеглица извршена је редуција по Одлуци Савета комесара бр. 430/I и Уредби бр. 950/I. Одељење за народне школе донело је око 1.300 одлука о пензионисању, 822 о отпуштању и 167 о стављању на расположење.

Редукијом великог броја учитеља осетила се оскудица у наставном особљу. Многе школе остале су без учитеља. Нова постављења, ма да их је у неколико махова Одељење тражило и подносило нацрт Уредбе о томе, нису се могла вршити. Због тога је донесена измена Одлуке С. к. бр. 430/I и Уредбе бр. 950/I по којој је повећан минимум за егзистенцију учитељима на селу и дато овлашћење министру просвете да може вратити у службу пензионисане учитеље са 30 и више година службе који су физички и духовно свежи и који су се истицали просветним и националним радом. Повећање минимума за егзистенцију учитељима на селу многе пензионисане и отпуштене учитељице враћене су у службу. Тиме су школе добиле наставнике и у исто доба је поправљен материјални положај многих породица.

У решавању питања попуњавања празних учитељских места Одељење је ишло и даље. Оно је спремило и поднело на одобрење Уредбу о учитељима и забавиљима волонтерима који би радили бесплатно. Држава са своје стране признала би им године волонтерске службе за стицање права на полагање практичног учитељског испита, напредовање и пензију. Известан број волонтера, који су дали свој пристанак за то, Одељење је већ поставило у поједина празна места. Општинским властима препоручило је да се старају о њиховом издржавању.

Приликом размештаја учитеља Одељење је увек имало на уму празна одељења и школе без наставника. Оно је децембра прошле године, да би се после нереди у земљи што брже омогућио рад по школама, дало овлашћење среским начелницима да у споразуму са школским надзорницима изврше попуњавање празних школа и одељења из редова прекобројних учитеља. Па ипак остао је велики број празних и школа и одељења, док је у неким местима било још увек прекобројних наставника. Због тога се у августу 1942 приступило изради опсежнијег размештаја учитеља за нову школску годину. Он је рађен по овим принципима: свака школа мора имати бар једног наставника; школе са два или више одељења морају имати мушкарца управитеља; брачни парови морају служити у истом месту. У изради размештаја учествовали су и окружни школски надзорници којима је претходно било стављено у дужност да на терену проуче школске прилике својих округа.

Наставници народних школа, нарочито они по селима и оптерећени породицама, врше своју дужност под тешким приликама, борећи се уз то и са материјалним недаћама. Да би им унеколико помогло, Одељење је израдило Уредбу која је озакоњена и по којој су дужне управне општине да учитељима осигурају стан по цени која неће бити већа од суме коју примају на име станарине. Сем тога, општинске власти дужне су да о својој трошци преселе учитеље, премештене по потреби службе, из једног места у друго, ако не постоји железнички саобраћај. У неколико махова Одељење је, поред овога, апеловало на окружне начелнике да утичу на сеоске општинске власти да учитеље снабдеју основним животним намирницама по утврђеној цени. Том приликом скренута је пажња општинским управама да ће их Министарство, ако не обезбеди животне намирнице учитељима, оставити без наставника. Овакв поступак имао је успеха. Скоро у свима окружним општинским власти одазвале су се радо тражењима власти и снабделе учитеље основним намирницама по сношљивој цени.

Поред осталог скренута је пажња окружним и среским начелницима да се у својој раду руководе увек пуном објективношћу и да извештаје и предлоге достављају после свестраног испитивања сваког случаја. Исто тако Одељење је једним расписом забранило у административној преписци уобичајени израз „с молбом на надлежност“, који ништа не говори, и тражило да се уместо тога израза дају образложени предлози и извештаји.

Сем ових крупнијих, Одељење је решавало и друга персонална питања својим одлукама, наредбама и расписима. Тако је враћен у службу већи број учитељица, жена ратних заробљеника које су биле погрешно отпуштене или пензионисане. Обрађена је пажња на одевање и понашање учитељица у школи и наређено школским надзорницима да о томе поведу рачуна. Учитељски приправници који су навршили 5 година службе па због ратних прилика нису положили испит, задржани су у служби до краја 1942 године с тим да за то време положи стручни учитељски испит. Често боловање наставника ометало је правилан рад у школи, па је Одељење преко Министарства социјалне политике и народног здравља и посебно скренуло пажњу лекарима и школским надзорницима да се предлози за боловање не дају олако.

III Школе и школске зграде

Услед ратних прилика, а нарочито због немира у земљи током 1941 године, многе школске зграде биле су руиниране и порушене а школски намештај упропашћен. Да би рад у новој школској години могао на време да отпочне, Одељење је ставило у дужност општинским управама да независно од Уредбе о издржавању народних школа преузму на себе, за неко време, оправке школских зграда и снабдевање школа најпотребнијим средствима, као што су огрев, послуга, плаћање кирије за приватне зграде и др. За то време прикупљени су подаци о стању школских зграда и предлози за оправку старих и подизање нових.

Затим је израђена Уредба о државном окружним и општинским школским фондовима на основу § 35 Закона о народним школама и донесен Правилник о државном школском фонду из кога ће се давати позајмице за подизање нових и оправку старих школских зграда. Према овом Правилнику велики број школа добио је потребне позајмице.

Организовање школског рада у нередовним приликама изискивало је брзе мере, па је Одељење одобрило најпре банским управама а доцније окружним начелствима да с обзиром на настале потребе могу у току целе школске године отворати школе и одељења народних школа ако за то постоје законом предвиђени услови.

Нарочиту тешкоћу редовном школском раду задавали су и прошле и ове школске године извесни оружани одреди који су за своје потребе заузимали а и сада заузимају школске зграде. Одељење је чинило предлоге и Претседник министарског савета издао је наредбу да се школске зграде ослободе. Међутим, ово питање још није потпуно решено. Према извештајима којима располаже Одељење има још и сада изванредан број школских зграда које су заузеле од разних оружаних одреда. Одељење предузима и даље кораке да се зграде ослободе и да рад у њима што пре отпочне. Тако је недавно министар просвете упутио писмо министру унутрашњих послова и шефу српске државне безбедности, молећи их да ово питање реше у корист настојања Владе да се рад на народном просвећивању несметано обавља.

Народне школе као средишта свеколиког просветног рада треба и својим називима да васпитно утичу на околину. Међутим, неке од њих носиле су често недолична имена. Одељење је стога издало наређење да месни школски одбори предложе називе својих школа, узимајући за њих у првом реду имена српских народних великана који су својим рођењем или радом везани за то место или крај. Изванредан број школа већ је добио своја нова имена. — Одељење је, сем тога, издало наређења да се највећа пажња обраћа чистоћи и уређењу школских зграда и просторија.

По Закону о народним школама (§§ 7 и 8) поред основних постоје и више народне школе у којима је обавезно учење трајало четири године. Због четворогодишњег учења у њима, више народне школе нису могле да се одомаће нарочито по нашим селима, где одраслија деца претстављају

корисну радну снагу. Због тога је Одељење донело одлуку по којој се учење у вишим народним школама своди на две године. Досада је отворено 255 одељења више народне школе.

IV Наставна питања

Нове прилике које су настале после 6 априла у нашој земљи изискивале су промене и у настави у нашим народним школама. Стога је пре свега привремено измењен Наставни програм из националне групе предмета. Рад на Наставном програму настављен је и даље. Тако је крајем прошле школске године израђен у овом Одељењу Привремени наставни план и програм за више народне школе као и упутство за његову примену. Почетком ове године у овом Одељењу израђен је нов Наставни план и програм за основне школе. По овоме Плану и програму број предмета сведен је на мањи број и груписање извршено према савременим педагошким схватањима. Исто тако израђен је и Пројекат наставног плана и програма за V и VI разред народних школа. По овом Пројекту предвиђено је да ученици виших народних школа добију довољно разноврсног, практичног, корисног и потребног знања за живот. Предвиђа се да ученици сеоских школа поред осталог добијају више знања из области пољопривреде, а ученици варошких школа више знања из области занатства, трговине и индустрије.

Услед насталих прилика настава у школама била је нередовна и рад није могао без тешкоћа да се обавља. Многе школске зграде биле су порушене или заузете од војних јединица. Поред овога многе школе нису имале преко зиме огрева. Да би се ипак настава продужила издато је наређење да се организује рад са ђацима појединачно или групно по приватним домовима и то по договору са ђачким родитељима на родитељским састанцима или пак да се настава обавља једанпут или двапут недељно у школској згради ако се за те дане може да осигура огрев. Исто тако услед недовољне исхране многа школска деца нису могла са успехом да прате наставу. Ради тога издата су наређења у заједници са Српским друштвом Црвеног крста, да се при свима школама где је то потребно организују школске кухиње, ради исхране сиромашне школске деце. Ова акција наишла је и на разумевање код богатијих ђачких родитеља и они је новчаним прилозима и другим обилато помажу.

Чувајући леп обичај који је до прошлог светског рата одржаван у Србији, Одељење је донело одлуку да се рад у народним школама школске 1941/42 године заврши на Петровдан 12 јула школском свечаношћу. Уведени су и свечани испити. У вези са тим издат је распис да се одлични ученици награде о Петровдану и да се превођење ученика врши с обзиром на испитне оцене и оцене преко године. Ово враћање старој традицији српских школа показало је одличне резултате, те је Одељење израдило и предложило измену у Закону о народним школама у том истом смислу. У тесној вези с овим наређењем је да се на крају школске године приређују изложбе ученичких радова, како би се на тај начин могли видно да покажу резултати ученичког рада у току године.

Да не би изгубили годину ученици оних школа у којима се рад није обављао било због немања наставника или због нереда у земљи, донета је

одлука да се у скраћеном обиму пређе програм из тога или претходног разреда и да се, према показаном успеху, изврши после тога превођење ученика у старији разред. Поред тога нарочито донесеним одлукама регулисано је питање збрињавања многе избегличке деце у погледу њиховог уписа и пријема у школе.

Познато је да већи број даровите сиромашне деце, нарочито са села, после завршене основне школе не може да продужи своје школовање, јер нема материјалних средстава. Социјална правда налаже свима онима који се брину о просвећивању и културном подизању нашега народа да томе питању поклоне нарочиту пажњу. Одељење је од свих управа школа тражило спискове таквих ђака. Заинтересован овим питањем министар просвете је покренуо акцију да се оснује Општи народни фонд који би се старао о школовању сиромашне и даровите деце. Ова акција је на путу да буде крунисана успехом. Исто тако препоручено је учитељима да систематски проучавају своје ђаке и да у договору са школским лекарима и ђачким родитељима, дају савете при избору позива. Препоручено је и то да се способна деца упућују Грани привредника Српске заједнице рада, која ће деци према способностима омогућавати изучавање разних привредних занимања.

Неуредно похађање школа једно је од крупних питања које прети да омете борбу просветних власти против неписмености. Број ученика који не похађају школу нарочито је велик по селима. Истина, често су томе узрок тешке прилике у којима сиромашне сеоске породице живе: немање радне снаге, одела, обуће и др. Али постоје и неоправдани поступци родитеља који неће да шаљу своју децу у школу. Против њих се очевидно морају да предузму строге мере. Одељење је стога спремило Уредбу о изменама прописа Закона о народним школама по којој су казне за неуредно похађање школе поштрене и њихово изрицање пренето у надлежност средњих начелника. У вези с овим издато је наређење да сви наставници и управитељи школа дођу у непосредни лични додир са ђачким родитељима и да их саветују да шаљу своју децу уредно у школу. Наређено је да се држе и предавања у вези с овим и да се том приликом бројно у процентима прикаже колико смо ми много заостали у погледу писмености и просвећености за другим народима и да је у интересу како појединаца тако и целог нашег народа да ђаци уредно посећују школе.

Надзор над радом учитеља Министарство врши преко школских надзорника, средњих и окружних. Средњим надзорницима наређено је да врше два пута годишње обилажење школа и преглед рада учитеља и да о томе подносе извештаје са статистичким подацима преко окружних начелстава Министарству. Окружним надзорницима стављено је у дужност да и они обилазе школе и да се на терену упознају са просветним питањима својих округа. Они имају право оцењивања наставника. Школским надзорницима препоручено је да учитељима приликом прегледа дају и упутства за рад. Учитељима је наређено да све школске баште морају бити тако уређене и обрађене да служе корисно настави, а и да служе за углед и пример околини у којој се налазе.

V Рад на народном просвећивању

Народно просвећивање изводи се углавном преко народних школа и учитеља. Поред тога у сваком месту образовани су одбори за народно просвећивање у које поред учитеља улазе и друга лица која могу да помогну акцију народног просвећивања. По одобрењу немачких власти одржавају се састанци наставника и родитеља помоћу којих се утиче на сређивање унутрашњих прилика и стишавање духова у нашем народу. Затим држе се предавања за народ од стране учитеља и других о потреби мира и рада на обнови земље. Учитељима је поред осталог стављено у дужност: да се са ученицима ставе на расположење среским пољопривредним референтима ради сузбијања биљних болести и чишћење воћака; да раде на гајењу свилених буба; да помажу извођење планске пољопривреде; да школска деца скупљају лековито биље; да са ученицима помажу шумске референте у пошумљавању голети; да помажу рад на ширењу задругарства и др.

Одељење је покушало да спречи рђаву појаву у нашем народу да се све више занемарује народна ношња и да се губе народне рукотворине са уметничком вредношћу. Оно је издало наређење свима школским надзорницима, управитељима школа и наставницима да утичу на најшире народне слојеве, нарочито на сеоску омладину, да у својим рукотворинама гаје народне мотиве и чувају народну ношњу. Они су позвани да уметничко стварање свога краја оживе и помогну. Стога ће на завршетку сваке школске године, за време свечаних испита, организовати у школским просторијама бесплатне изложбе ових радова за народ.

Како је писменост у нашем народу на врло ниском ступњу и како је проценат неписменог становништва врло велик то су предузете мере и одржан је врло велик број аналфабетских и просветних течајева на којима је велик број нашег становништва добио основну писменост. — Да би се проценат неписменог становништва смањило а временом и сасвим нестао, израђен је пројекат Уредбе о сузбијању неписмености у нашем народу. По овој Уредби при свима народним школама оснивају се аналфабетски течајеви, које ће водити учитељи. Похађање течајева обавезно је за све неписмене мушкарце до 45 година и неудата женска лица до 25. године старости. Предавања на течајевима трају пет месеци од 1 октобра до 31. маја. За непохађање течајева предвиђен је као казна принудан рад.

Исто тако у циљу просвећивања нашег неписменог становништва и спремања добрих и ваљаних домаћина појачана је акција на оснивању домаћичких школа и течајева. Основан је велик број домаћичких школа и течајева. Овде се мора напоменути да се потреба за овим школама и течајевима све више осећа, и похвално је што у неким местима иницијатива и предлог за њихово отварање потиче од самог народа. Донета је и нова Уредба о домаћичким школама и течајевима. — Поред овога одржан је и велик број пољопривредних течајева.

ДВА ВЕКА СРПСКОГА

СЛИКАРСТВА

ОД

МИЛАНА КАШАНИНА

СА УВОДНОМ РЕЧЈУ

МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ВЕЛИБОРА ЈОНИЋА

Књига је штампана у формату велике осмине, на бездрвној финој хартији, са 120 уметничких репродукција на кунст-друку и с прилогом четири слике у више боја.

Цена књизи 150.— динара

ОДАБРАНЕ СТРАНЕ НАШИХ ПИСАЦА

- 1) Песме Домовини — Антологија родољубиве лирике — Одабрао, уредио и предговор написао Трифун Ђукић — 280 стр. Платно: Дин. 30.—

РАЗНА БЕЛЕТРИСТИЧКА ИЗДАЊА

- 1) Петар Петровић Његош: Дела — II књ.: Свободијада — Мање пјесме. — Проза — 457 стр. Платно: Дин. 40.—
- 2) Петар Петровић Његош: Преписка. Прва књига. Дин. 80.—
- 3) „Из великих дана“. Одабране ратне приповетке српских приповедача. Дин. 25.—
- 4) Владимир Велмар-Јанковић: Дневна вест. „ 20.—
- 5) Буро Димовић: Симеон Немања. „ 15.—
- 6) Миливоје Предић: Голгота. „ 15.—
- 7) Момчило Милошевић: Јован Владислав. „ 25.—
- 8) Душан Николајевић: Две драме. „ 20.—
- 9) Живко Милићевић: Записи о српској земљи. „ 20.—

МУЗИЧКА И НОТОГРАФСКА ИЗДАЊА

Дин.

- 1) Стеван Мокрањац: Православно српско народно црквено појање — У редакцији и допуни Косте Манојловића — 520 стр. Платно: 100.—
- 2) Јосиф Маринковић: Песме за један глас и клавир — Одабрао и за штампу приредио Др. Милоје Милојевић — 93 стр. 50.—

- 3) Јосиф Маринковић: Божествена литургија Св. Јована Златоустог — За мешовити хор — У редакцији Косте П. Манојловића — 79 стр.

Платно: 40.—
Картон: 20.—

- 4) Јосиф Маринковић: Помен — За мешовити хор — У редакцији Косте П. Манојловића — 15 стр. 8.—
- 5) Петар Стојановић: Нова основна школа за виолину — I свеска 43 стр. 35.—
III и IV свеска 30.—
- 6) Мокрањчева Споменица — Написао Коста Манојловић 196 стр. 24.—

УМЕТНИЧКЕ МОНОГРАФИЈЕ

Дин.

- 1) Љуба Ивановић: Цртежи — предели — 52 репродукције с предговором Богдана Поповића 100.—
- 2) Боривоје Стевановић: 33 године сликања око Београда — 32 репродукције с предговором Момчила Милошевића 60.—

РАЗНА НАУЧНА ИЗДАЊА

Дин.

- 1) Вук Стефановић - Караџић: Српски рјечник — Истумачен немачкијем и латинскијем рјечима — IV издање — 922 стр. Картон: 120.—
- 2) Тихомир Ђорђевић: Белешке о нашој народној поезији — стр. 189 20.—
- 3) Драгутин Костић: Тумачења II књиге Српских народних пјесама Вука Караџића — 169 страна 20.—
- 4) Др. Јован Радонић: Слике из историје и књижевности — 533 страна 80.—
- 5) Списи Светога Саве и Стевана Првовенчаног — Са црквенословенског на савремени српски језик превео Др. Лазар Мирковић — 234 стр. 15.—
- 6) Др. С. Сагадин: Управно судство 30.—

Где није посебно означено да је књига повезана, цене се подразумевају за броширано издање. Сва издања Државне штампарије у Београду могу се добити код свих књижара у целој земљи, а уз унапред послат новац преко чековног рачуна бр. 56.080 могу се поручити на Стоваришту књига Државне штампарије: Београд, Црногорска 1.